

К-14038
П 299 240

ISSN 0453-8048
ISSN 0320-829X

ВІСНИК

ХАРКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

№ 188

1979

ІСТОРІЯ КПРС

Випуск 14

1 крб. 40 к.

Вісн. Харк. ун-ту, 1979, № 188, 1—129.

МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ
СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
№ 188

ІСТОРІЯ КПРС

ВИПУСК 14

Заснований у 1964 р.

ХАРКІВ
ВИДАВНИЦТВО ПРИ ХАРКІВСЬКОМУ
ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ВИДАВНИЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ВИЩА ШКОЛА»
1979

История КПСС, вып. 14. Вестн. Харьк. ун-та, № 188.— Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1979.— 129 с.

В статьях вестника освещаются проблемы организаторской деятельности партии в условиях развитого социализма, а также вопросы историографии и источниковедения истории КПСС. В частности рассматривается деятельность партийных организаций Украины по подбору, расстановке и воспитанию идеологических кадров, по руководству внедрением достижений науки в промышленность и сельское хозяйство; исследуется историография руководства КПСС социалистическим соревнованием. Критикуются буржуазные фальсификации руководящей роли Коммунистической партии в политической системе развитого социализма.

Для преподавателей и научных работников.

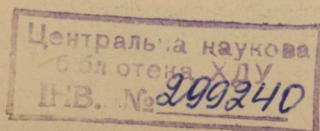
Редакційна колегія: доц. *І. Г. Тупиков* (відп. ред.), *О. М. Карпов* (відп. секр.), доц. *Ш. Ф. Агеев*, доц. *О. В. Кузьмін*, доц. *Н. В. Терещенко*.

Адреса редакційної колегії: 310077, Харків-77, майдан Дзержинського-4, університет, кафедра історії КПРС, тел. 40-18-72.

Редакція гуманітарної літератури

В 10203—082
М226(04)-79 1202000000

© Харківський
державний
університет, 1979

НАВІКИ РАЗОМ

Видатна історична подія — 325-річчя возз'єднання України з Росією — ознаменована в нашій країні новим політичним і трудовим піднесенням. Вона відзначається як яскрава демонстрація плодотворності і непорушності братерської дружби України і Росії, всіх народів нашої країни [18].

Возз'єднання стало закономірним наслідком багатовікового розвитку двох братніх народів, які, за визначенням В. І. Леніна, близькі і мовою, і місцем проживання, і характером, і історією. Ця близькість сягає корінням ще у часи існування Київської Русі, що стала колискою братніх російського, українського і білоруського народів.

Після розпаду Київської Русі на її північних землях відбувся процес створення централізованої російської держави.

У той же час землі на півдні стали здобиччю іноземних загарбників: польських, литовських і угорських феодалів, султанської Туреччини і Кримського ханства. На початку XVI ст. значна частина цих земель перебувала під владою польських магнатів і шляхти, які скористалися з того, що українські феодали ставилися до них як до союзників по придушенню антифеодальної боротьби народу. Шляхетська Польща встановила на Україні тяжкий економічний і національно-релігійний гніт. Проводячи політику духовного поневолення і ополячування українців, польська шляхта намагалася витравити з їх свідомості почуття близькості з братнім російським народом. Відстоюючи свою честь і свободу, український народ піднявся на боротьбу проти феодально-кріпосницького і національного гніту, прагнучи до возз'єднання з Росією, яка на той час стала могутньою централізованою державою. Уряд Росії подавав українському народу економічну і дипломатичну підтримку. Багато росіян брали безпосередню участь у виступах українських селян і козаків. До боротьби українців співчутливо ставилися польські селяни, які також виступали проти своїх гнобителів — панів.

Однією з найяскравіших сторінок боротьби українського народу за свободу і незалежність стала визвольна війна 1648—

1654 років під проводом видатного державного діяча і полководця Богдана Хмельницького. Головною рушійною силою війни було селянство, разом з яким виступили козаки, козацька старшина і міське населення. Вирішувалося завдання скинути гніт іноземних поневолювачів і возз'єднатися з братнім російським народом в єдиній державі.

Виражаючи волю повсталого народу, Б. Хмельницький за роки війни надіслав у Москву понад 70 листів з проханням про возз'єднання, однак Росія не мала тоді змоги відгукнутися на це прохання, адже це могло призвести до розриву мирної угоди з Польщею і до війни з нею. Тільки після зміцнення міжнародного і внутрішнього становища Московської держави було вирішено обговорити питання про возз'єднання на Земському соборі, який відбувся 1(11) жовтня 1653 р. у Москві. Собор одностайно схвалив думку подати рятівну руку допомоги українським братам і прийняв рішення про те, щоб «...великий государь царь и великий князь Алексей Михайлович, всея Руси, изволил того гетмана Богдана Хмельницкого и все войско запорожское, с городами их и с землями, принять под свою государскую высокую руку» [13, с. 250]

Рішення Собору виражало волю всього російського народу подати допомогу братам-українцям в їх справедливій війні проти іноземних загарбників. Закріпити історичний акт возз'єднання доручалося Великому посольству на чолі з боярином, намісником тверським В. В. Бутурліним. Крім нього до складу посольства увійшли окольничий та намісник муромський І. Альфер'єв і думний дяк Л. Лопухін. Посланців Росії зустрічали з великою пошаною: «...и с образы, и с хоругвами, и со святою водою и всенародное множество с женами и з детьми с великою радостию», — писав царю Олексію Михайловичу В. Бутурлін [14, с. 514].

8(18) січня 1654 р. відбулася славнозвісна Переяславська Рада, в якій взяли участь представники всіх верств населення визволеної частини українських земель. У промові на Раді Б. Хмельницький підкреслив, що скинути гніт польських панів, захистити себе від розбійницьких нападів кримських татар і турецьких яничарів український народ зможе тільки з допомогою Російської держави. Звертаючись до учасників Ради, Б. Хмельницький запропонував їм піти під владу царя Росії, якого «... вы уже шесть лет безпрестанными молениями нашими себе просим...» [13, с. 252]. Думку одностайно підтримали: «... волим под царя восточного, православного... чтоб есми во веки вси единого были!» [13, с. 252]. Так була прийнята присяга на вічну вірність Росії спочатку населенням Переяслава, а протягом січня—лютого 1654 р. «... по усей Украине увесь народ з охотою тое учинил...», — писав свідок тих подій літописець Самовидець (Роман Ракушка Романовський) [13, с. 251].

В тезах про 300-річчя возз'єднання України з Росією, схвалені ЦК КПРС, відзначається, що «рішення Переяславської Ради було завершенням загальнонародної боротьби за возз'єднання України з Росією, виявом споконвічних прагнень і сподівань українського народу і знаменувало поворотний етап в його житті» [5, с. 10]. Возз'єднання України з Росією мало велике історичне значення: по-перше, врятувало український народ від остаточного поневолення іноземними загарбниками; по-друге, сприяло всебічному розвитку і взаємозбагаченню двох братніх народів; по-третє, український народ навіки закріпив зв'язок з російським народом — великим союзником у боротьбі за соціальне і національне визволення.

Проти цього союзу, проти братерської єдності трудящих різних націй виступали у дожовтневий період на Україні люті вороги українського народу — буржуазні націоналісти. Вони пропагували антинаукову, глибоко реакційну «теорію» безкласовості і безбуржуазності української нації, стверджували, ніби на Україні місце класової боротьби займає «соціальна гармонія» всіх верств суспільства, «одностайність» поміщиків, капіталістів, робітників і селян. Буржуазні націоналісти намагалися довести, що перш за все слід вирішувати «спільну» для гноблених та їх гнобителів «національну справу». Комуністична партія протиставила антинародній суті українського буржуазного націоналізму принципи пролетарського інтернаціоналізму, підкреслюючи, що «буржуазний націоналізм і пролетарський інтернаціоналізм — ось два непримиренно-ворожі лозунги, що відповідають двом великим класовим таборам усього капіталістичного світу і виражають *дві* політики (більше того: два світогляди) в національному питанні» [1, т. 24, с. 120]. Партія Леніна роз'яснювала, що послідовне і остаточне вирішення національного питання можливе тільки при умові перемоги соціалістичної революції. Це вимагало злиття боротьби робітничого класу і трудового селянства проти буржуазно-поміщицького ладу за встановлення диктатури пролетаріату з національно-визвольним рухом пригноблених націй і народностей, ямі могли добитися справжньої свободи лише при умові єдності дій з російським пролетаріатом. «При єдиній дії пролетарів великоруських і українських, — вказував В. І. Ленін, — вільна Україна *можлива*, без такої єдності про неї не може бути й мови» [1, т. 24, с. 125].

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції, що стала головною подією ХХ століття, відкрила шлях до утворення на землі цивілізації нового типу, докорінно змінила весь хід розвитку людства, ознаменувала історичний поворот у долі всіх народів нашої країни. Радянська влада звільнила всі народи Росії від національного гноблення, гарантувала їм рівність і право на самовизначення. Так, відносно України В. І. Ленін писав у грудні 1917 р.: «Все, що стосується національних прав і національної незалежності українського народу, ми, Рада

Народних Комісарів, визнаємо зараз же, без обмежень і безумовно» [1, т. 35, с. 137].

З Великим Жовтнем нерозривно зв'язані історичні долі українського народу, який услід за робітничим класом Росії піднявся на боротьбу проти гнобителів. 25 грудня 1917 р. Перший Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив Україну Радянською Соціалістичною Республікою і наголосив на необхідності її тісного державного зв'язку з Росією. І з'їзд КП(б)У прийняв історичне рішення про створення на лєнінських ідейних, організаційних і тактичних принципах Комуністичної партії України як невід'ємної складової частини єдиної партії — РКП(б). У резолюції «Україна і Росія» з'їзд так сформулював завдання КП(б)У: «...Боротися за революційне об'єднання України з Росією на засадах пролетарського централізму в межах Російської Радянської Соціалістичної Республіки» [7, с. 20]. Учасники IV конференції КП(б)У (17—23 березня 1920 р.) підкреслили, що тісний союз з Радянською Росією — революційний обов'язок кожної нової радянської республіки [7, с. 69].

Корінні інтереси народів, що ставили собі за мету побудову соціалізму, вимагали створення єдиної багатонаціональної держави. Трудящі України одними з перших підтримали ініціативу утворення непорушного союзу рівноправних радянських республік. «Об'єднання братніх радянських республік в єдину союзну державу — Союз Радянських Соціалістичних Республік — наголошується в Конституції УРСР, — примножило сили і можливості народів нашої країни у здійсненні корінних соціально-економічних перетворень, в захисті великих завоювань соціалізму. Перед трудящими України відкрився простір для бурхливого прогресу в усіх галузях суспільного життя, для небувалого піднесення економіки і розквіту культури» [6, с. 3—4]. В єдиній дружній сім'ї братніх народів здійснилася споконвічна мрія українського народу про створення своєї національної держави. Ідучи разом з усіма народами СРСР по шляху, вказаному Лєніним, трудящі України успішно здійснили соціалістичну індустріалізацію, колективізацію сільського господарства і культурну революцію. У доповіді, присвяченій 50-річчю утворення СРСР, т. Л. І. Брежнев відзначив: «...тільки в співдружності радянських республік, об'єднавшись з ними і подесятеривши тим самим власні сили, зміг по-справжньому розправити свої плечі, знайти простір своїй трудовій енергії і талантам народ України» [8, с. 17].

Героїчною працею радянських людей під керівництвом Комуністичної партії в нашій країні до початку Великої Вітчизняної війни було побудовано в основному соціалістичне суспільство. **«Соціалізм, неминучість якого була науково провіщена Марксом і Енгельсом, соціалізм, план побудови якого накреслив Лєнін, став у Радянському Союзі реальною дійсністю»** [2, с. 14]. У той час споконвічні українські землі — Західна Україна, Пів-

нічна Буковина і Закарпатська Україна — ще перебували під ярмом іноземних загарбників, але ідея єдності всіх українських земель постійно жила в свідомості трудящих. Завдяки могутності Радянського Союзу виникла реальна можливість втілити цю ідею в життя. З початком другої світової війни виникла загроза окупації фашистською Німеччиною Західної України і Західної Білорусії та винищення їх населення. Уряд буржуазно-поміщицької Польщі емігрував у Лондон, кинувши народ напризволяще. Тоді уряд СРСР 17 вересня 1939 р. віддав наказ Червоній Армії перейти державний кордон і взяти під свій захист єдинокровних братів—українців і білорусів. В умовах визвольного походу Червоної Армії трудящі західних областей проголосили Радянську владу. Виконуючи волю народу, Народні Збори Західної України звернулися до Верховної Ради СРСР з проханням прийняти Західну Україну до складу Радянського Союзу і возз'єднати її з УРСР. Позачергова п'ята сесія Верховної Ради СРСР задовольнила це прохання, а 15 листопада 1939 р. позачергова третя сесія Верховної Ради УРСР прийняла рішення включити Західну Україну до складу УРСР.

Уже у червні 1940 р. XV з'їзд КП(б)У констатував величезні зміни, що сталися в житті народу визволеного краю. Безземельні і малоземельні селяни одержали більше мільйона гектарів землі, що раніше належала поміщикам, монастирям і великим державним чиновникам; було організовано 100 МТС, 155 колгоспів і радгоспів. Сприятливі умови для розвитку одержала українська культура: тільки за три місяці існування Радянської влади в західних областях відкрилося близько 400 шкіл, сім вузів, десятки культурних і медичних закладів, стали видаватися газети українською мовою [7, с. 936].

У 1940 р. з УРСР були возз'єднані Північна Буковина і Ізмаїльська область, у 1945 р. — Закарпатська Україна. В 1954 р., коли відзначався 300-річний ювілей возз'єднання України з Росією, уряд СРСР, виходячи з загальнодержавних інтересів, прийняв рішення про включення до складу Української РСР Кримської області. Так Радянська Україна стала однією з найбільших країн Європи. За розмірами території вона посідає друге після РРФСР місце в Європі, а населення в республіці налічується близьки 50 млн. чоловік.

Життєдайна сила ленінської національної політики особливо яскраво виявилася в часи тяжких випробувань. Запорукою перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні була непохитна дружба народів СРСР. Разом з народами-братями трудящі України зробили вагомий внесок у захист свободи і незалежності нашої Батьківщини.

У повоєнний період при допомозі великого російського народу, всіх народів Радянського Союзу в небачено короткий строк було відбудовано народне господарство України. Яскраві

приклади самовідданої праці трудящих республіки в роки четвертої п'ятирічки наведені в книзі Л. І. Брежнева «Відродження».

Ратні і трудові подвиги українського народу високо оцінені Комуністичною партією і Радянським урядом: на прапорі України гордо сяють два ордени Леніна, ордени Жовтневої Революції і Дружби народів. Радянська Україна — рівна серед рівних республік могутнього Радянського Союзу, першої в історії людства держави, що побудувала розвинутий соціалізм. У постанові ЦК КПРС «Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції підкреслюється: «Найважливішим підсумком самовідданої праці радянського народу стала побудова в нашій країні суспільства розвинутого соціалізму» [4, с. 8].

За роки свого існування Радянська Україна пройшла славетний шлях боротьби й перемог, добилася великих успіхів у всіх галузях соціально-економічного і культурного життя. В єдиному народногосподарському комплексі високими темпами розвивається її економіка. Так, за роки Радянської влади випуск промислової продукції в республіці зріс у 90 разів. Тепер промисловість УРСР за рік випускає продукції в три рази більше ніж уся країна в 1940 р. Радянська Україна — одна з найбільших металургійних, машинобудівних і паливно-енергетичних баз СРСР. Вона виробляє кожену другу тонну чавуну, 95% магістральних тепловозів, 40% сталі і прокату, видобуває кожену третю тонну вугілля, близько 60% залізної руди. Обсяг промислової і сільськогосподарської продукції України становить понад 20% загальносоюзного [15]. Послідовне здійснення аграрної політики партії створило сприятливі умови для неухильного зростання продуктивності сільського господарства. Обсяг його виробництва в республіці перевищує дореволюційний у 3,4 рази, а врожайність зернових за роки Радянської влади зросла більше ніж у три рази. Відзначаючи внесок УРСР у розвиток сільського господарства країни, т. Л. І. Брежнев на листопадовому (1978 р.) Пленумі ЦК КПРС повідомив про те, що республіка продала державі понад мільярд пудів хліба [10].

Разом з усіма радянськими республіками Україна бере активну участь у спорудженні об'єктів і підприємств загальносоюзного значення. Чималий внесок трудящі республіки зробили і роблять в освоєння цілини, у здійснення програми розвитку Нечорнозем'я, в спорудження Байкало-Амурської магістралі. Водночас побудова Дніпрогесу, Каховської і Кременчуцької ГЕС, «Азовсталі», «Запорожсталі» і багатьох інших об'єктів була б неможливою без участі братніх радянських республік. Так, у спорудженні прокатного стану «З600» на заводі «Азовсталь» брали участь представники 35 національностей, 214 підприємств тринадцяти союзних і семи автономних республік, а будівництво Кременчуцької ГЕС забезпечували устаткуванням і матеріалами 820 підприємств країни [16, с. 691]. УРСР одер-

жує від союзних республік різноманітну продукцію, необхідну для її дальшого успішного розвитку в єдиному народногосподарському комплексі країни. За рахунок цього задовольняється більша половини потреби України в нафтопродуктах і лісоматеріалах, близько половини — в кольорових металах, понад 1/5 — в продукції хімії, близько 1/4 — в продукції легкої промисловості [14]. Загальносоюзний розподіл праці, тісний зв'язок і взаємодопомога братніх народів мають величезне значення для створення матеріально-технічної бази комунізму. У доповіді «Великий Жовтень і прогрес людства» т. Л. І. Брежнев відзначив, що сила згуртованості і взаємодопомоги дала небачене прискорення розвитку всіх республік [9].

Неухильно зростає добробут трудящих України. За роки Радянської влади реальні доходи робітників зросли в 10, а селян — в 14 разів. Тільки за останні десять років заробітна плата робітників і службовців підвищилась у 1,4, а оплата праці колгоспників — в 1,6 раза. Суспільні фонди споживання зросли більше ніж у два рази. Широко розгорнулося житлове будівництво: щорічно в експлуатацію вводиться житла в десять разів більше ніж у передвоєнні роки. Великих успіхів досягнуто в галузі освіти, науки, культури. До революції лише чверть населення України вміла читати і писати, не було жодної державної школи з навчанням рідною мовою. Тепер Україна — республіка суцільної письменності, в основному завершено перехід до загальної середньої освіти. В УРСР всіма видами навчання охоплено третину населення, в народному господарстві працює 4,6 мільйона чоловік, які мають вищу і середню спеціальну освіту [12].

Одним з основних підсумків шляху, що пройшла наша країна, є утвердження радянського способу життя. Його характерні риси визначені XXV з'їздом КПРС: «Атмосфера справжнього колективізму і товарищескості, згуртованість, дружба всіх націй і народів країни, які міцніють день у день, моральне здоров'я, яке робить нас сильними, стійкими...» [3, с. 98].

Великі досягнення нашої республіки обумовлені монолітною єдністю радянського суспільства, непорушною братерською дружбою народів СРСР. Ця дружба — одна з основних передумов виникнення і дальшого зміцнення нової історичної спільності людей — радянського народу. З почуттям глибокого задоволення усвідомлюють трудящі України свою належність до цієї спільності, народження якої створило сприятливі умови для подальшого зміцнення дружби народів. Таким чином, братерська дружба і взаємодопомога значно прискорюють розвиток кожної союзної республіки, внаслідок чого міцніють дружба і співробітництво націй і народностей СРСР.

Побудова в нашій країні розвинутого соціалістичного суспільства, ленінські принципи національно-державного будівництва закріплені в Конституції УРСР, розробленій на основі

нової Конституції Радянського Союзу. Прийняття Конституції відкриває величні перспективи розвитку Української РСР, націлює трудящих на дострокове виконання планів десятої п'ятирічки. Боротьбу трудящих республіки за здійснення історичних рішень XXV з'їзду КПРС очолює Комуністична партія України — бойовий загін КПРС. Тепер в її лавах налічується 2,7 млн. кращих представників робітничого класу, колгоспного селянства і трудової інтелігенції. Комуністична партія — керівна і спрямовуюча сила радянського суспільства — головний зміст своєї діяльності вбачає в служінні народам, у здійсненні грандіозних планів комуністичного будівництва. Одною з важливих умов їх виконання є даліше зміцнення непорушної дружби народів СРСР. Тому в постанові ЦК КПРС «Про даліше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи» наголошується на необхідності «сприяти далішому зміцненню єдності і згуртованості великого ряданського народу» (Рад. Україна, 1979, 6 трав.).

Виступаючи 30 січня 1979 р. на урочистих зборах у Києві, присвячених 325-річчю воз'єднання України з Росією, член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України тов. В. В. Щербицький сказав: «Єдність і дружба з народом російським, з усіма народами нашої матері-Вітчизни для нас священна, як священні відданість трудящих України партії комуністів і її мужньому, полум'яному і благородному серцю — лєнінському Центральному Комітету КПРС» [17].

Список джерел і літератури: 1. *Лєнін В. І.* Повне зібр. творів, т. 24, 35. 2. Програма КПРС. К., Держполітвидав УРСР, 1962. 144 с. 3. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976. 288 с. 4. Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 р. К., Політвидав України, 1977. 32 с. 5. Тези про 300-річчя воз'єднання України з Росією (1654—1954 рр.). Схвалені ЦК КПРС. К., Держполітвидав УРСР, 1954. 29 с. 6. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. К., Політвидав України, 1978. 46 с. 7. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК, т. 1 (1918—1941). К., Політвидав України, 1976. 1007. 8. *Брежнєв Л. І.* Про п'ятдесятиріччя Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., Політвидав України, 1973. 63 с. 9. *Брежнєв Л. І.* Великий Жовтень і прогрес людства. К., Політвидав України, 1979. 32 с. 10. *Брежнєв Л. І.* Виступлення на ноябрьском (1978 г.) Пленуме ЦК КПСС. — Правда, 1978, 28 ноябрь. 11. *Щербицький В. В.* Избранные статьи и речи. М., Политиздат, 1978. 624 с. 12. *Щербицький В. В.* Под знаменем Октября по ленинскому пути. — Коммунист Украины, № 12, 1977, с. 37—49. 13. Історія України в документах і матеріалах, т. д. (1569—1654). К., Вид-во АН УРСР, 1941. 291 с. 14. Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы, т. 3. М., Изд-во АН СССР, 1953. 645 с. 15. Очерки истории Коммунистической партии Украины. Изд. 4-е, доп. К., 1977. 814 с. 16. Правда, 1978, 15 сент. 17. Радянська Україна, 1979, 31 січ. 18. Радянська Україна, 1978, 17 верес.

В. І. ЛЕНІН І РАДЯНСЬКИЙ ВЧИТЕЛЬ

Складовою частиною соціалістичної революції є революція культурна, одним з основних завдань якої В. І. Ленін вважав розвиток народної освіти.

Питання про роль вчителя у вихованні підростаючого покоління займають помітне місце в теоретичній спадщині вождя. 82 статті і проекти, 124 телеграми, листи і записки, 42 виступи і бесіди В. І. Леніна присвячені, поряд з іншими проблемами, питанням розвитку народної освіти, формуванню вчительських кадрів (підраховано за п'ятим виданням Повного зібрання творів В. І. Леніна). Протягом 1918—1920 рр. В. І. Ленін вісім разів виступав с промовама перед працівниками народної освіти, ставлячи перед ними конкретні завдання будівництва нової соціалістичної школи [8, с. 50].

В. І. Ленін визначив шляхи формування висококваліфікованих педагогічних кадрів, напрямки роботи партійних організацій у зв'язку з підготовкою і вихованням вчителів, поліпшенням їх матеріального становища, залученням до активної громадської діяльності. Ленінські ідеї є дороговказом для партії у вдосконаленні керівництва розвитком народної освіти.

Автор цієї статті ставить за мету висвітлити окремі положення ленінської теоретичної спадщини з питань підготовки і виховання вчителів, поліпшення їх добробуту; розкрити вимоги Ілліча до особистості радянського вчителя, показати втілення в життя Комуністичною партією заповітів Леніна.

Визначаючи роль і місце вчителя в новому суспільстві, В. І. Ленін писав: «Учительська армія повинна поставити собі гігантські освітні завдання і насамперед повинна стати головною армією соціалістичної освіти. Треба звільнити життя, знання від підлеглості капіталові, від ярма буржуазії» [1, т. 36, с. 397]. Володимир Ілліч зазначав, що вчителі повинні боротися з передсудами, які існували в масах, будити думку, посувати роботу [1, т. 41, с. 385]. Завдання нової педагогіки вождь революції вбачав у тому, щоб зв'язати вчительську діяльність з соціалістичною організацією суспільства [1, т. 36, с. 397]. Буржуазне вчительство не могло виконати цього завдання, тому В. І. Ленін вважав необхідною підготовку нових кадрів вчительського персоналу, тісно зв'язаних з партією, пройнятих її духом і ідеями.

З перших днів Радянської влади Комуністична партія на чолі з Леніним розгорнула роботу по створенню умов для підготовки педагогічних кадрів. В 1918 р. В. І. Ленін розробив проект постанови Раднаркому «Про прийом до вищих учбових закладів РРФСР», в якій вказувалося на необхідність створення всіх умов для здобуття молоддю педагогічної освіти [1, т. 37, с. 32].

Вчителів готували також курси з різним терміном навчання. В липні 1920 р. постановою Наркомосу було створено вищі трирічні педагогічні курси [9, с. 56—57].

В. І. Ленін постійно піклувався про стан підготовки вчительських кадрів, цікавився програмами і підручниками для вузів і училищ, рівнем викладання дисциплін, питаннями роботи з викладацькими кадрами, матеріальним забезпеченням освітніх закладів.

Підготовка кадрів освітян з робітничої і селянської молоді вимагала тривалого часу, а потреба в учителях була величезною. Тому В. І. Ленін спрямував зусилля партії на використання старих учительських кадрів. Це вимагало послідовного проведення ідеологічної роботи серед старих учителів, залучення їх до активної участі в соціалістичному будівництві. Лише таким шляхом, зазначав В. І. Ленін, можна завоювати армію вчителів, задавлену капіталізмом, вивести її на правильний шлях [1, т. 41, с. 386].

Володимир Ілліч враховував той факт, що вчителі були неоднорідною соціальною масою. Але переважна їх більшість зазнавала утисків самодержавства. В роботах «Злидні народних учителів», «Про наші школи», «До питання про політику міністерства народної освіти» і інших В. І. Ленін гнівно засуджував політику царизму щодо народних вчителів, які були «загнані», як зайці, російським урядом» [1, т. 23, с. 130]. Він писав, що самодержавство витрачає сотні мільйонів на утримання чиновництва, поліцію, армію, а вчителі змушені голодувати. «Буржуазія «співчуває» народній освіті,— але при умові, щоб вчителі жили гірше за прислугу в панських і багатих домах...» [1, т. 24, с. 190]. Саме серед цієї частини старого учительства ще задовго до Великої Жовтневої соціалістичної революції поширювалися революційні настрої. Насамперед це стосується сільських вчителів. На них В. І. Ленін радив партійним організаціям спиратися при розв'язанні завдань культурного будівництва. Він вказував на необхідність проведення серед сільського вчительства роз'яснювальної роботи, залучення його до активної участі в комуністичному будівництві [1, т. 41, с. 139]. В статті «Сторінки з щоденника» В. І. Ленін зазначає, що вчителів треба зробити опорою радянського ладу на селі, «щоб відвернути через них селянство від союзу з буржуазією, і повернути їх до союзу з пролетаріатом» [1, т. 45, с. 348—349].

Керуючись вказівками В. І. Леніна, партійні організації розгорнули роботу по залученню вчителів до участі в будівництві нового суспільства. На з'їздах і конференціях працівників освіти вчителям роз'яснювалась політика партії і уряду в галузі народної школи, визначалися напрямки вчительської діяльності по виконанню рішень партії, по здійсненню культурно-масової роботи серед трудящих мас. Велике значення для вдосконалення партійного керівництва вихованням педагогічних кадрів мали

постанови ЦК РКП(б) «Про роботу серед працівників освіти» (1921 р.), «Про роботу серед сільського вчителства» (1924 р.) [7, с. 326—329, 332—334]. В 1919 р. була створена Всеросійська спілка робітників освіти і соціалістичної культури, яка вела наполегливу боротьбу за втілення в життя освітньої політики Комуністичної партії і Радянської держави.

Заходи Комуністичної партії по вихованню і перевихованню вчителів, залученню їх до соціалістичного будівництва незабаром дали позитивні наслідки. Освітяни включалися до агітаційно-пропагандистської роботи, вели боротьбу з неписьменністю, організовували хати-читальні, брали активну участь у здійсненні колективізації. В липні 1920 р. газета «Вісті» повідомляла, що в с. Краснокутському Богодухівського повіту на Харківщині «на сході вперше в історії повіту рядовий вчитель Пересада роз'яснював і захищав перед селянами нашу продовольчу політику, а в с. Пархомівці того ж повіту таку роботу серед селян проводив учитель Лебеденко» [6, с. 44]. Таких прикладів можна навести чимало. Як говорив В. І. Ленін, вони свідчили про те, що «вчительство, яке раніше повільно переходило на роботу з Радянською владою, тепер усе більше переконується в тому, що ця спільна робота необхідна» [1, т. 36, с. 397].

В результаті проведеної партією роботи по підготовці кадрів вчителів уже в 30-х роках в країні склалися умови для переходу до загальної обов'язкової початкової освіти і обов'язкової семирічної освіти в містах і робітничих селищах. Одночасно розширювалася мережа середніх шкіл не лише в республіках з порівняно високим рівнем розвитку освіти, але й культурно відсталіх районах колишньої царської Росії [11, с. 16—17].

Дороговказом для партійних організацій в їх діяльності по керівництву розвитком народної освіти стали слова В. І. Леніна про те, що «... справжній характер і напрям школи визначаються не добрими побажаннями місцевих організацій, не рішеннями «Ради» учнів, не «програмами» і т. п., а складом лекторів» [1, т. 47, с. 191].

З метою підвищення ідейно-теоретичного та фахового рівня працівників народної освіти Ленін радив вивчати і узагальнювати кращий досвід роботи окремих вчителів чи шкіл, систематично використовувати його в діяльності всіх педагогічних колективів, розширюючи «місцевий досвід до розмірів всеросійського...» [1, т. 42, с. 312]. Провідну роль при цьому повинні відігравати комуністи, які працюють в системі народної освіти, керівні партійні кадри, добору яких Ілліч надавав особливого значення. Керівник-комуніст, на його думку, «тим і тільки тим повинен довести своє право на керівництво, що він знаходить собі багатьох, все більше й більше, помічників з педагогів-практиків, що він *уміє їм* допомогти працювати, їх висунути, їх досвід показати і врахувати» [1, т. 42, с. 313].

Особливе місце в заходах Комуністичної партії по розвитку народної освіти В. І. Ленін відводив піклуванню про матеріальне становище вчителя, піднесення його авторитету, створення всіх умов для творчої праці і відпочинку. Характерна в цьому відношенні резолюція В. І. Леніна на лист А. В. Луначарського (квітень 1920 р.), який писав, що в ряді губерній вчителі голодують через нестачу продуктів, незадовільне фінансування. Нарком освіти просив, щоб кошти на потреби губерній розподілялися пропорційно між усіма відомствами. Відповідь В. І. Леніна була такою: «У Малу Раду: прошу провести це. Навіть більше: треба дати *перевагу* вчителям» [1, т. 51, с. 181]. У лютому 1920 р., дізнавшись про тяжке матеріальне становище працівників освіти Вєсьєгонського повіту, Володимир Ілліч дав вказівку членам колегії компроду «*наказати* Вєсьєгонському повітпродкому видати вчителям (близько 500 в повіті) підвищений пайок хліба і картоплі плюс взуття або шкіра» [1, т. 51, с. 148]. Програмою дій для партійних організацій стала стаття В. І. Леніна «Сторінки з щоденника», де він писав: «Народний учитель повинен у нас бути поставлений на таку висоту, на якій він ніколи не стояв і не стоїть і не може стояти в буржуазному суспільстві. Це — істина, яка не потребує доказів. До цього стану справ ми повинні йти систематичною, неухильною, наполегливою роботою і над його духовним піднесенням, і над його всебічною підготовкою до його справді високого звання і, головне, головне і головне — над піднесенням його матеріального становища» [1, т. 45, с. 348].

Комуністична партія і Радянський уряд послідовно втілюють в життя ленінські заповіді. Небачених успіхів досягнуто в формуванні висококваліфікованої армії освітян, у підвищенні їх ідейно-теоретичного рівня, кваліфікації, створенні всіх умов для творчої праці і відпочинку. Нині підготовкою вчителів лише на Україні займаються 30 педінститутів, факультети дев'яти університетів, 44 педучилища [10]. Створена чітка система вдосконалення професійної майстерності освітян. Успішно втілюється в життя ленінський заповіт про підвищення матеріального становища педагогів. Так, внаслідок здійснюваних нині заходів партії і уряду лише на Україні підвищену заробітну плату будуть одержувати більше 400 тис. працівників народної освіти [10].

Піклування партії про працівників народної освіти спростовує твердження буржуазних фальсифікаторів про те, що політика КППРС нібито не відповідає інтересам інтелігенції [12, с. 248, 253].

Радянські вчителі — активні будівники комуністичного суспільства. Кожний працівник народної освіти — активний громадський діяч, агітатор, пропагандист ідей партії, теорії марксизму-ленінізму. Десятки тисяч освітян обрано до Рад народних депутатів. Кращі представники вчительства приймаються до лав

Комуністичної партії. Так, на Україні кожний четвертий працівник народної освіти — член КПРС [10]. Таким чином, ленінський наказ про зв'язок учительства з Комуністичною партією, з практикою комуністичного будівництва успішно виконується.

Втілюючи в життя заповіді Ілліча, партія і уряд постійно піклуються про підвищення авторитету радянського вчителя, високо оцінюючи його внесок у справу будівництва нового суспільства. Так, за період між III і IV з'їздами вчителів Української РСР близько 5 тис. педагогічних працівників нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу, 141 — Почесними грамотами і грамотами Президії Верховної Ради УРСР; 740 педагогам присуджено звання заслуженого вчителя республіки, 11 — звання Героя Соціалістичної Праці [5].

«Народний учитель — гордість радянського суспільства. Він здобув загальну повагу беззавітним служінням справі народної освіти, щедрістю свого серця, благородними духовними якостями, любов'ю до дітей. Партія високо цінить ідейну переконаність, самовіддану працю вчителя, його великий вклад у формуванні нової людини» [4]. Ці слова Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР тов. Л. І. Брежнєва свідчать про велику повагу і любов до народного вчителя в радянському суспільстві.

Глибокого піклування про вчителя сповнені рішення XXV з'їзду КПРС з питань розвитку народної освіти, в тому числі підготовки, виховання і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів [2, с. 83, 136, 248].

Новим підтвердженням послідовного втілення в життя заповітів В. І. Леніна стала постанова ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», в якій вказується на необхідність «повсякденно дбати про педагогічні кадри, вище підносити авторитет учителя...» [3].

«Радянське вчительство щодня і щогодини відчуває безустанну турботу рідної Комуністичної партії і Радянської держави про молоде покоління, школу і вчителя», — говориться в листі делегатів Всесоюзного з'їзду вчителів (1978 р.) Центральному Комітетові КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Раді Міністрів СРСР, товаришеві Л. І. Брежнєву [13].

Таким чином, турбота про радянського вчителя — невід'ємна складова частина діяльності КПРС по керівництву розвитком народної освіти, запорука дальших успіхів у справі виховання людини комуністичного суспільства.

Список джерел і літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне збір. творів, т. 23, 24, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 45, 47, 51. 2. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976. 3. Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. Постанова ЦК КПРС. — Радянська Україна, 1979, 6 трав. 4. *Брежнєв Л. І.* Колективу редакції, авторам і читачам «Учительской газеты». — Радянська освіта. 5 жовт. 5. *Шербицький В. В.*, Промова на Четвертому з'їзді

вчителів Української РСР. — Радянська освіта, 1977, 30 берез. 6. *Гутианський С. К.* Здійснення ленінських принципів народної освіти на Україні. К., Вид-во АН УРСР, 1960. 7. КПСС о культуре, просвещении и науке. М., Политиздат, 1963. 8. В. І. Ленін про освіту, навчання і комуністичне виховання. К., Вид-во Київськ. ун-ту, 1970. 9. Ленінське вчення про культурну революцію та його здійснення на Україні. К., Вид-во Київськ. ун-ту, 1970. 10. *Маринич О. М.* Про роботу педагогічних колективів шкіл республіки по дальшому поліпшенню навчання і комуністичного виховання учнів відповідно до завдань, поставлених XXV з'їздом КПРС і XXV з'їздом Компартії України. Доповідь на Четвертому з'їзді вчителів Української РСР. — Радянська освіта, 1977, 30 берез. 11. Народное образование в СССР. М., Просвещение, 1967. 12. Партия и интеллигенция в условиях развитого социализма. М., Мысль, 1977. 13. Ж. Радянська школа, 1978, № 8, с. 5.

О. О. СУРІН

З ДОСВІДУ РОБОТИ КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ПО ДОБОРУ І РОЗСТАНОВЦІ ІДЕОЛОГІЧНИХ КАДРІВ (1966—1970)

У новій Конституції СРСР записано: «Озброєна марксистсько-ленінським ученням, Комуністична партія визначає генеральну перспективу розвитку суспільства, лінію внутрішньої і зовнішньої політики СРСР, керує великою творчою діяльністю радянського народу, надає планомірного, науково обгрунтованого характеру його боротьбі за перемогу комунізму» [5, с. 7]. Велику роль при цьому відіграє кадрова політика партії [3, с. 78], яка ґрунтується на принципах демократизму, соціальної рівності і на всіх етапах комуністичного будівництва здійснюється згідно з ленінськими вказівками, з урахуванням конкретних історичних умов.

Важко переоцінити значення, яке мають праці Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР тов. Л. І. Брежнєва для розвитку і збагачення новими теоретичними положеннями кадрової політики партії. Як підкреслив тов. В. В. Щербицький на республіканській науково-практичній конференції в грудні 1978 р., книги т. Л. І. Брежнєва «Мала земля», «Відродження» і «Цілина» є дійсною енциклопедією партійної роботи, вчать кадри розмовляти з людьми мовою правди, творчому ініціативному підходу до вирішення завдань [12, 1978, 27 груд.].

На ХХІІІ з'їзді КПРС відзначалося, що в сучасних умовах «справу добору і виховання кадрів треба підняти на загальнопартійний, загальнодержавний рівень» [2, с. 75]. Це пояснюється масштабами економічних перетворень, переходом до інтенсивних методів господарювання, швидким зростанням освітнього і культурного рівня радянських людей, а також загостренням ідеологічної боротьби. На основі рішень з'їзду і жовтневого (1964 р.) Пленуму ЦК КПРС в роки восьмої п'ятирічки Центральний Комітет партії прийняв ряд важливих постанов, які сприяли поліпшенню роботи з ідеологічними кадрами [6].

У розглядуваний період партійні організації України досягли певних успіхів у вирішенні завдань кадрової політики. Різні аспекти цієї роботи регулярно обговорювались на звітно-виборних конференціях, засіданнях бюро і секретаріатів парткомів, зборах комуністів, нарадах і семінарах активу.

При доборі і розстановці ідеологічних працівників велика увага приділялася вивченню їх політичних, ділових і моральних якостей. Партійні організації керувалися ленінською вказівкою про те, що на вирішальних ділянках повинні стояти люди «не тільки, безперечно, віддані, але люди дійсно освічені і з величезними здібностями... талановиті люди...» [1, т. 45, с. 99].

Успішне вирішення цього завдання забезпечувалося створенням дієвого резерву кадрів. Працівники, зараховані до резерву, широко залучалися до підготовки питань на бюро і пленуми, поширення кращого досвіду ідейно-виховної роботи. Вони брали активну участь у теоретичних і науково-практичних конференціях, виступали з доповідями і лекціями перед трудящими.

Як свідчить аналіз, резерв ідеологічних кадрів партійних комітетів формувався в основному за рахунок членів виборного партійного активу, молодих працівників апарату (інструкторів, лекторів), фахівців народного господарства, слухачів і випускників партійних навчальних закладів, нештатного ідеологічного активу.

Автор зосередив увагу на дослідженні тих джерел, частка яких у поповненні резерву ідеологічних кадрів була найбільшою.

У 1966—1970 рр. внаслідок неухильного поліпшення якісного складу комсомольських працівників значно зросла їх роль як джерела формування резерву. Серед секретарів обкомів ЛКСМУ кількість працівників з вищою освітою за роки п'ятирічки збільшилася з 89 до 98,9%, відповідно серед секретарів міськкомів і райкомів комсомолу — з 49 до 80,5% [8, с. 31—37]. У цей період у партійний апарат було рекомендовано 650 секретарів ЦК, обкомів, міськкомів і райкомів ЛКСМУ [9, ф. 1, оп. 262, спр. 266, арк. 147].

Склад ідеологічних кадрів планомірно зміцнювався випускниками вищих партійних навчальних закладів. Наприклад, якщо в Харківській області в 1966 р. тільки 35,2% секретарів сільських райкомів партії, відповідальних за ідеологічну роботу, закінчили вищі партійні навчальні заклади, то в 1971 р. — 45,4% [підрахунки автора: 11, ф. 2, оп. 151, спр. 4, арк. 24; спр. 25, арк. 40].

У досліджуваний період республіканська партійна організація значно поповнилася комуністами з числа фахівців народного господарства. У кінці п'ятирічки в її рядах налічувалося понад мільйон інженерів, агрономів, учителів, лікарів та ін. [7, с. 28]. Невпинно зростала кількість комуністів — фахівців народного господарства з вищою освітою. Партійні органи систематично висували їх на відповідальні посади. Наприклад, у

райкомах партії м. Харкова всі секретарі, що відали питаннями пропаганди і агітації, мали вищу освіту: серед них було три економісти, три педагоги, один інженер [11, ф. 2, оп. 151, спр. 25, арк. 32].

В досліджувані роки партійні організації республіки надавали принципового значення залученню жінок до комуністичного виховання мас, постійно піклуючись про поповнення партійних рядів за рахунок передових робітниць, що займалися громадською діяльністю. Як наслідок, питома вага жінок серед комуністів зростає до 19,8% [4, с. 58]. А в Донецькій області в 1968 р. серед прийнятих у кандидати партії жінки становили 26,9%, або на 3,5% більше, ніж у 1966 р. і на 2,9% більше, ніж в 1967 р. [10, ф. 326, оп. 79, спр. 273, арк. 2]. У 1967—1968 рр. 1105 жінок (25% обраних) увійшли до складу виборного парт-активу [підрахунки автора: 10, ф. 326, оп. 78, спр. 145, арк. 13—14].

Піклування про прийом до лав КПРС передових жінок, активна участь останніх у партійному і громадському житті трудових колективів, оволодіння спеціальними знаннями створювали необхідні передумови для їх висування. Так, в апараті райкомів партії м. Харкова вісім секретарів і п'ять завідуючих відділами пропаганди і агітації були жінки [11, ф. 2, оп. 151, спр. 25, арк. 32, 35].

ХХІІІ з'їзд поставив завдання сміливіше висувати молодих працівників, нагадав «про необхідність правильного поєднання старих і молодих кадрів» [2, с. 70]. У відповідь на цю настанову партійні організації посилили роботу по оновленню кадрів, прагнучи водночас забезпечити їх стабільність. Наприклад, у Харківській області в 1966 р. всі секретарі сільських райкомів партії перебували на цій посаді більше року [11, ф. 2, оп. 151, спр. 5, арк. 124]. На 1971 р. становище помітно змінилося: близько року працювало чотири чоловіки, від одного до трьох років — три, від трьох до п'яти років — дев'ять, від п'яти до десяти років — шість чоловік [11, ф. 2, оп. 151, спр. 25, арк. 40]. Більше половини секретарів міськкомів і райкомів партії були у віці від 30 до 40 років [підрахунки автора: 11, ф. 2, оп. 151, спр. 5, арк. 39; спр. 21, арк. 87]. Оновлення кадрів відбувалося в основному за рахунок висування місцевих працівників.

Завдяки планомерній повсякденній роботі парторганізацій республіки з резервом вдалося значною мірою поліпшити якісний склад ідеологічних кадрів. Так, у кінці досліджуваного періоду, майже всі секретарі обкомів, міськкомів і райкомів партії мали вищу освіту [4, с. 61]. Це створило необхідні передумови для успішного вирішення завдань, накреслених партією на наступну п'ятирічку.

У дальшому поліпшенні роботи з ідеологічними кадрами республіканська партійна організація вбачає запоруку здійснення

величних планів комуністичного будівництва, історичних накреслень XXV з'їзду ленінської партії.

Список джерел і літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне збір. творів, т. 45. 2. Матеріали XXIII з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1966. 286 с. 3. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976. 288 с. 4. Матеріали XXIV з'їзду Комуністичної партії України. К., Політвидав України, 1971. 126 с. 5. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., Політвидав України, 1977. 60 с. 6. Справочник партійного работника. М., Політгиздат, 1967—1968. Вып. 7, с 317—329; вып. 8, с. 245—257, с. 310—312. 7. Коммунистическая партия Украины — боевой отряд КПСС. К., Політгиздат Украины, 1976. 143 с. 8. ЛКСМ України в цифрах і фактах. Довідник. К., Молодь, 1978. 247 с. 9. Партійний архів інституту історії партії при ЦК Компартії України, ф. 1. 10. Партійний архів Донецького обкому Компартії України, ф. 326. 11. Партійний архів Харківського обкому Компартії України, ф. 2. 12. Радянська Україна, 1978, 27 груд.

А. І. ПОДСАДНА

**ПІКЛУВАННЯ КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ПРО ПІДВИЩЕННЯ РОЛІ
РАДІО І ТЕЛЕБАЧЕННЯ У ЗМІЦНЕННІ ДРУЖБИ НАРОДІВ СРСР
(1961—1966)**

У суспільстві розвинутого соціалізму, що побудовано в Радянському Союзі, склалася нова історична спільність людей — радянський народ. Його важливою рисою є дружба всіх націй і народностей, яка народилася і постійно зміцнюється в цілеспрямованій спільній праці на благо Батьківщини. Це яскраво показано в книзі Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР Л. І. Брежнева «Цілина». Тов. Л. І. Брежнев пише: «Цілина стала справжньою школою інтернаціонального виховання, вмістилищем мудрого досвіду, трудових навичок і рішучості представників усіх народів нашої країни перемогти» [5, с. 42].

Комуністична партія постійно піклується про дальше зміцнення дружби народів СРСР, виховання трудящих у дусі радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму. На необхідність посилення уваги до виховання радянських людей справжніми патріотами-інтернаціоналістами в період розвинутого соціалізму вказується в документах XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV з'їздів Комуністичної партії Радянського Союзу, в рішеннях пленумів і постановох ЦК, в матеріалах, присвячених 50-річчю утворення СРСР, 60-річчю Великому Жовтню, в Конституції СРСР, у постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», в якій, зокрема, підкреслюється: «Виховувати у всіх радянських людей почуття гордості за соціалістичну Вітчизну, непорушної братерської дружби народів СРСР... непримиренність до будь-яких проявів націоналізму» (Рад. Україна, 1979, 6 трав.).

Проблеми виховання трудящих у дусі дружби народів знайшли глибоке відображення в рішеннях з'їздів ЦК Компартії

України, їм приділялася велика увага на серпневому (1962 р.), липневому (1963 р.), липневому (1972 р.), травневому (1974 р.), травневому (1976 р.) та інших пленумах ЦК Компартії України [3, с. 727, 759, 925, 960]. У постанові ЦК «Про організаційно-політичні заходи по підготовці і святкуванню 325-річчя возз'єднання України з Росією» зазначається: «Всю організаторську і політичну роботу по підготовці до ювілею слід спрямувати на дальше зміцнення єдності народів Радянського Союзу, поліпшення патріотичного й інтернаціонального виховання трудящих...» [4, с. 10].

В розглядуваний період (1961—1966 рр.) партійні організації республіки нагромадили значний досвід роботи по вихованню трудящих у дусі дружби народів. В процесі виховання широко використовувалися радіо і телебачення, які посідають одне з провідних місць в арсеналі засобів ідеологічного впливу партії. У Звітній доповіді ЦК XXV з'їзду КПРС говориться, що за останні роки ще більше зріс вплив засобів масової інформації «на розвиток економіки, науки і культури, на все громадське життя» [1, с. 87].

Вивченню діяльності партійних організацій республіки по інтернаціональному вихованню трудящих присвячено ряд монографій, брошур і статей. Серед них слід відзначити праці В. Ю. Маланчука [6, 7], в яких показано втілення в життя ленінської національної політики, висвітлюються питання інтернаціонального виховання трудящих в період розвинутого соціалізму. Роль Комуністичної партії в здійсненні ленінських ідей дружби народів показано на значному фактичному матеріалі в працях В. І. Белоусова, М. І. Куліченка, І. Маковійчука, В. Ф. Панібудьласки та ін. Великий інтерес викликають статті, опубліковані в міжвідомчому збірнику «Наукові праці з історії КПРС» [8], присвяченому діяльності партії по патріотичному і інтернаціональному вихованню трудящих.

Однак питання, пов'язані з використанням засобів масової інформації, зокрема радіо і телебачення, у вихованні трудящих у дусі дружби народів ще недостатньо висвітлені в історико-партійній літературі.

Автор цієї статті ставить собі за мету на основі аналізу в основному архівних документів розкрити деякі форми роботи Компартії України у 1961—1966 рр. по підвищенню ролі радіо і телебачення в зміцненні дружби народів України і Закавказьких республік.

Комуністична партія невинно дбає про те, щоб радіо і телебачення постійно удосконалювали форми і методи роботи, були дійовою зброєю в боротьбі за розум і серця людей. У зв'язку з цим у розглядуваний період ЦК КПРС прийняв ряд важливих рішень: у січні 1960 р. — постанови «Про поліпшення радянського радіомовлення» і «Про дальший розвиток радянського телебачення», в червні 1962 р. — «Про заходи по дальшому по-

ліпшенню роботи радіомовлення і телебачення». У постановах підкреслювалося, що одним з основних завдань радіомовлення і телебачення є виховання радянських людей в дусі інтернаціоналізму [9, с. 587, 592]. ЦК КПРС запропонував ЦК компартій республік забезпечити на місцях можливість приймання програм всесоюзного радіомовлення і телебачення, регулярно практикувати обмін програмами між республіками [9, с. 583, 595].

У зв'язку з цією пропозицією ЦК Компартії України зобов'язав творчі організації і наукові заклади республіки подати конкретну допомогу студіям телебачення в пропаганді ідей дружби і згуртованості народів СРСР [16, оп. 12, спр. 46, арк. 41, 48].

Зазначені постанови ЦК КПРС були обговорені на партійних зборах Державного комітету Ради Міністрів УРСР по телебаченню і радіомовленню, а також в обласних комітетах і редакціях. Вживалися конкретні заходи по ліквідації недоліків [13, ф. 775, оп. 5, спр. 17, арк. 57, 91]. Щорічно на партійних зборах (в червні і листопаді 1961 р., листопаді 1962 р., січні 1963 р., листопаді 1964 р., жовтні 1965 р.) комуністи Держкомітету обговорювали різні аспекти роботи по створенню передач, які б розкривали ленінські принципи дружби народів СРСР, показували їх братню взаємодопомогу [13, ф. 775, оп. 5, спр. 12, арк. 51, 114; спр. 17, арк. 91; спр. 22, арк. 91; спр. 22, арк. 1, 7; спр. 26, арк. 14; спр. 30, арк. 109].

На засіданнях Держкомітету критикувалася робота редакції республіканського радіо «Останні вісті» (січень 1961 р.), а також Одеський (лютий 1962 р.), Дніпропетровський (липень 1963 р.) обласні комітети по радіомовленню і телебаченню, Волинська і Миколаївська (травень 1962 р.) обласні редакції, Симферопольська (липень 1962 р.), Харківська і Херсонська (січень 1963 р.) студії телебачення за недостатню пропаганду ідей дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму [16, оп. 1, спр. 251, арк. 62, 134, 142; спр. 274, арк. 11, 184].

З метою посилення роботи в цьому напрямку при Держкомітеті була створена спеціальна обмінна редакція, яка готувала для комітетів союзних республік передачі про життя і працю українського народу, про взаємозв'язки і співробітництво народів СРСР, організувала радіодні і радіовечори союзних республік на Україні, показувала кращі телепередачі студій братніх республік [16, оп. 1, спр. 339, арк. 273]. Основним завданням обмінної редакції, як вказувалося в рішенні партійних зборів комуністів Держкомітету від 29 листопада 1962 р., стала повсякденна пропаганда ідей інтернаціоналізму, братерства між народами, економічних і культурних досягнень республік [13, ф. 775, оп. 5, спр. 17, арк. 91]. В 1962 р. обмінна редакція передала в ефір близько 200 програм з братніх республік, тоді як в 1961 р. — тільки 97 [13, ф. 775, оп. 5, спр. 22, арк. 5].

Однак у справі обміну передачами були і недоліки. Так, обмінна редакція готувала виключно громадсько-політичні пере-

дачі, а галузеві редакції водночас вели обмін з відповідними редакціями Всесоюзного радіо і республіканських комітетів. До того ж у підготовці передач не було системи, чіткого дотримання планів роботи. З метою усунення недоліків, партбюро Держкомітету 4 січня 1963 р. прийняло рішення «Про роботу обмінної редакції», в якому зобов'язало всі редакції систематично готувати передачі на обмін, передавати в ефір матеріали, надіслані комітетами союзних республік, брати активну участь в організації і проведенні радіоднів і радіовечорів братніх республік. Безпосередній же обмін матеріалами повинна була здійснювати обмінна редакція [13, ф. 775, оп. 5, спр. 22, арк. 6, 7].

З метою посилення боротьби проти впливу ворожої ідеології українських буржуазних націоналістів редакція громадсько-політичного мовлення республіканського радіо ввела спеціальний цикл передач «Моя Батьківщина — Радянський Союз», в яких висвітлювалися ідеї дружби народів нашої країни, показувався розквіт економіки, науки і культури українського народу в братній сім'ї народів СРСР [16, оп. 1, спр. 339, арк. 221].

Після XXII з'їзду КПРС республіканське радіо включило до своєї програми передачі радіолекторію на допомогу вивчаючим матеріали з'їзду та заочний семінар пропагандистів, в яких одне з центральних місць займало висвітлення розквіту і зближення націй в умовах соціалізму [12, ф. 1, оп. 216, спр. 219, арк. 68, 75]. Двічі на тиждень велись передачі з циклу «В дружній сім'ї народів-братів», матеріали для яких готували комітети по радіомовленню і телебаченню. Великий інтерес викликали передачі з республік Закавказзя. За досліджуваний період їх кількість зросла майже вдвічі [підраховано: 16, оп. 1, спр. 3059—3063]. Перед мікрофоном українського радіо виступили партійні і державні діячі, видатні вчені, письменники і актори [16, оп. 18, спр. 18, арк. 26, спр. 32, арк. 13, спр. 47, арк. 62].

Велику роботу по пропаганді ідей дружби народів проводили літературно-драматична та музична редакції, редакція радіомовлення для дітей та юнацтва, радіостанція «Молода гвардія». Велилися цикли передач: «Перед мікрофоном дружби», «Новини братніх літератур», «Портрети друзів» [16, оп. 1, спр. 339, арк. 226].

Неодноразово по українському радіо і телебаченню транслювалися вірші українських поетів, присвячені дружбі радянських народів, вірші грузинських поетів Г. Табідзе, К. Каладзе, вірменських — В. Давтяна, О. Ширази, К. Каренця, вірші С. Капутікян про Україну, уривки з поеми азербайджанського поета Разула Рзи «Ленін» [16, оп. 1, 3002, арк. 307; спр. 3024, арк. 387; оп. 6, спр. 628, арк. 197].

Великий інтерес слухачів України викликали такі передачі, як «Українські народні пісні в обробці О. О. Спендіарова», «Твори українських композиторів на теми та сюжети братніх

народів», українські пісні у виконанні майстрів мистецтв Азербайджану, Вірменії, Грузії [16, оп. 5, спр. 127, арк. 105; спр. 175, арк. 1].

Широкому ознайомленню трудящих усіх республік з культурою українського народу сприяли передачі, підготовлені на Всесоюзне радіо і для радіокомітетів республік. Протягом 1961—1965 рр. працівники радіокомітету УРСР підготували понад 625 таких передач [підрховано: 16, оп. 1, спр. 2997; оп. 5, спр. 147, 164, 165]. Регулярно проводилися радіодні і радіовечори, в яких висвітлювалися економічні і культурні досягнення братніх республік, розповідалося про дружбу, трудове змагання і творче співробітництво трудящих Радянського Союзу.

Цікаво пройшли радіодні республік Закавказзя, присвячені проголошенню в них Радянської влади. Так, в 1961 р. був проведений радіодень Грузії, в 1964 р. — Азербайджану [11], в 1965 р. — Вірменії і Грузії [16, оп. 18, спр. 66, арк. 185]. За активну участь у підготовці і проведенні радіодня Грузії на Україні в 1965 р. шість творчих працівників Грузинського радіо нагороджено Почесними грамотами Державного комітету Ради Міністрів УРСР по радіомовленню і телебаченню [16, оп. 18, спр. 66, арк. 186]. Спільна робота радіокомітетів братніх республік сприяла дальшому удосконаленню методів пропаганди ідей дружби народів, їх духовному єднанню.

Велику увагу вихованню трудящих засобами радіо і телебачення приділяли обласні комітети партії. На засіданнях бюро обкомів систематично аналізувалася політична спрямованість і дієвість радіо- і телепередач, щоквартально затверджувалися плани роботи редакцій обласного радіо і телебачення [12, ф. 7, оп. 216, спр. 306, арк. 70].

Обкоми, міськкоми і райкоми партії націлювали редакції радіомовлення і студії телебачення на глибоке роз'яснення рішень XXII з'їзду КПРС, положень нової Програми партії. Так, бюро Харківського обкому Компартії України 14 квітня 1962 р. прийняло рішення «Про стан місцевого радіомовлення в Харківській області», в якому вказувалося, що райкоми партії не завжди подають належну допомогу редакціям в організації роботи по пропаганді матеріалів XXII з'їзду КПРС, перед мікрофоном рідко виступають керівні партійні і радянські працівники. Бюро обкому зобов'язало міськкоми і райкоми партії, обласний комітет по радіомовленню і телебаченню поліпшити роботу по комуністичному вихованню трудящих засобами радіо [15, ф. 2, оп. 120, спр. 26, арк. 25, 208].

У зв'язку з постановою ЦК КПРС «Про заходи по дальшому поліпшенню роботи радіомовлення і телебачення» (червень 1962 р.) обласні комітети Компартії України, обговорювали роботу редакцій радіомовлення і студій телебачення, намітили заходи по її поліпшенню. Про це свідчать рішення бюро Харківського обкому Компартії України від 8 вересня 1962 р. [15, ф. 2,

оп. 120, спр. 43, арк. 29], Херсонського — 4 серпня 1962 р., Запорізького — 30 червня 1962 р., Житомирського — 9 липня 1962 р., Сумського — 3 серпня 1962 р. [12, ф. 1, оп. 230, спр. 299, арк. 59; спр. 54, арк. 44; спр. 225, арк. 77; спр. 80, арк. 39], Львівського — 29 червня 1962 р. [14, ф. 3, оп. 3, спр. 1608, арк. 164] та ін.

Так, у рішенні Львівського обкому партії відзначалося, що обласний комітет по радіомовленню і телебаченню провів значну роботу по виконанню постанови ЦК КПРС, поліпшилась пропаганда ідей дружби народів і радянського патріотизму. Але в рішенні обкому також зазначалося, що обласне радіо і телебачення рідко організовували обмінні передачі з республіками Радянського Союзу, музичні і літературно-драматичні редакції слабо пропагували кращі твори мистецтва братніх народів. Бюро обкому наголосило на необхідності ширше пропагувати ідеї дружби народів СРСР, глибше викривати буржуазну ідеологію, зокрема ідеологію українського буржуазного націоналізму [14, ф. 3, оп. 3, спр. 1608, арк. 164, 165, 167].

В результаті турботи партійних організацій республіки всі 25 обласних комітетів по радіомовленню і телебаченню налагодили постійні творчі контакти з колегами із братніх республік [16, ф. 1, спр. 307, арк. 27]. Спільно висвітлювалися хід соціалістичного змагання, взаємодопомога підприємств, радгоспів і колгоспів, обмін передовим досвідом, творчі і культурні взаємозв'язки братніх народів.

Так, Київське обласне радіо і республіканське радіо Вірменії, Грузії і Азербайджану організували цикли передач про традиційну дружбу Києва, Єревана, Тбілісі і Баку [16, оп. 1, спр. 307, арк. 34]; Львівське радіо розповідало про співробітництво Бакинського трамвайно-тролейбусного управління і Львівських автобусобудівників [10, с. 35]. Донецька студія телебачення з жовтня 1962 р. по травень 1963 р. показала 47 передач про дружбу народів СРСР [16, оп. 1, спр. 3647, арк. 49].

Важливу роль в активізації роботи партійних організацій республіки по інтернаціональному вихованню трудящих відіграли червневий (1963 р.) Пленум ЦК КПРС та липневий (1963 р.) Пленум ЦК Компартії України. Рішення пленумів широко обговорювалися на місцях. Так, на III пленумі Харківського промислового обкому Компартії України (1963 р.) розглядалося питання «Про підсумки червневого Пленуму ЦК КПРС та липневого Пленуму ЦК КП України і завдання обласної промислової партійної організації по дальшому піднесенню ідеологічної роботи». Пленум обкому наголосив на необхідності підвищення ролі радіо і телебачення в комуністичному вихованні трудящих [15, ф. 10924, оп. 2, спр. 11, арк. 8]. Аналогічні рішення прийняли Дніпропетровський (5 липня 1963 р.), Закарпатський (12 липня 1963 р.), Житомирський (10 вересня 1963 р.), обкоми [12, ф. 1, оп. 230, спр. 382, арк. 93; спр. 531, арк. 69; спр. 405,

арк. 33] і Львівський сільський обком Компартії України (25 червня 1963 р.) [14, ф. 2992, оп. 1, спр. 19, арк. 99].

У відповідь на партійні рішення Харківське обласне радіо включило до своєї програми спеціальні цикли передач «Наші брати», «Радіоперекличка дружби» [15, ф. 584, оп. 1, спр. 20, арк. 54]. В циклі передач «У наших друзів» часто виступали харків'яни, які побували в республіках Закавказзя [16, оп. 1, спр. 307, арк. 28, 31].

Львівське телебачення запровадило рубрику «В дружбі народів — наша сила», «Інтернаціональна дружба». Питання дружби народів СРСР знайшли широке відображення в передачах циклу «Два світи, дві системи, два способи життя» [14, ф. 2941, оп. 1, спр. 51, арк. 30, 43, 50].

Значну увагу роботі радіо і телебачення приділяли райкоми партії. Так, на бюро Ленінського райкому м. Києва у квітні 1962 р. і вересні 1963 р. обговорювалося питання про роботу Київської студії телебачення. Рішенням бюро студія зобов'язувалася поліпшити роботу по комуністичному вихованню трудящих [13, ф. 792, оп. 19, спр. 121, арк. 88; спр. 151, арк. 13].

4 червня 1964 р. аналогічне рішення прийняв Держинський районний комітет партії м. Харкова щодо Харківської телестудії [15, ф. 99, оп. 34, спр. 12, арк. 44].

Внаслідок вжитих заходів Київська і Харківська телестудії значно поліпшили роботу по пропаганді ідей дружби народів. Київська студія стала ініціатором створення програм, які транслювалися по Тбіліському і Єреванському телебаченню [16, оп. 1, спр. 2846, арк. 265]. Дніпропетровська, Київська, Кримська, Львівська і Харківська студії телебачення включили до програм цикли передач «Естафета дружби», «Екран дружби», «В братній сім'ї народів». Готувалися літературні вечори, виступи творчих колективів братніх республік [16, оп. 1, спр. 340, арк. 93].

Таким чином, завдяки цілеспрямованій діяльності Комуністичної партії українське радіо і телебачення зробили вагомий внесок в утвердження в нашій країні справжнього братерства людей праці, незалежно від їх національності, братерства, спаяного спільністю корінних інтересів, цілей і марксистсько-ленінською ідеологією [2, с. 12].

Список джерел і літератури: 1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976. 228 с. 2. Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції. Постанова ЦК КПРС від 31 січня 1977 р. К., Політвидав України, 1977. 31 с. 3. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздив конференцій і пленумів ЦК, т. 2 (1941—1976). К., Політвидав України, 1977. 1022 с. 4. Про організаційно-політичні заходи по підготовці і святкуванню 325-річчя воз'єднання України з Росією. Постанова ЦК Компартії України (вересень, 1978 р.) — Комуніст України, 1978, № 10, с. 10—12. 5. *Брежнев Л. І.* Цілина, К., Політвидав України, 1978. 80 с. 6. *Маланчук В.* Торжество ленінської національної політики (Комуністична партія — організатор

розв'язання національного питання в Західних областях УРСР). Львів, 1963. 7. Исторический опыт КПСС по решению национального вопроса и развитию национальных отношений в СССР. М., 1972. 8. Наукові праці з історії КПРС, вип. 84. Вища школа. Вид-во при Київськ. ун-ті, 1976. 150 с. 9. Про партійну і радянську пресу, радіомовлення і телебачення. Збірник документів і матеріалів. К., Політвидав України, 1974. 690 с. 10. Советская печать, 1964, № 1, 11. Бакинський рабочий. Орган ЦК Компартії Азербайджану. 1964, 15 трав. 12. Партархів Інституту історії партії при ЦК Компартії України, ф. 1, 7. 13. Партархів Київського обкому Компартії України, ф. 775, 792. 14. Партархів Львівського обкому Компартії України, ф. 3, 2992, 2941. 15. Партархів Харківського обкому Компартії України, ф. 2, 10924, 584, 99. 16. Архів Державного Комітету Ради Міністрів УРСР по телебаченню і радіомовленню, ф. Р.4915.

Є. О. БОНДАРЕВ, канд. іст. наук

ПОСИЛЕННЯ УВАГИ ПАРТІЇ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЯГНЕНЬ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ВИРОБНИЦТВО (НА МАТЕРІАЛАХ УКРАЇНИ, 1959—1970 рр.)

У Звіті ЦК XXV з'їздові партії підкреслено: «Практичне впровадження нових наукових ідей — це сьогодні не менш важливе завдання, ніж їх розробка» [2, с. 53]. За підрахунками фахівців в усьому світі середній час, що витрачається на наукові дослідження, становить близько двох років, а час між завершенням досліджень і їх впровадженням у виробництво дорівнює приблизно шести рокам [10, с. 115]. Отже, існують великі резерви для підвищення ефективності наукових розробок.

У розглядуваний період партія, щоб прискорити впровадження досягнень науки в економіку країни, зокрема в сільське господарство, здійснила велику організаторську роботу. З метою наближення сільськогосподарських науково-дослідних установ і навчальних закладів до виробництва ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР в 1961 р. прийняли рішення перевести сільськогосподарські вищі навчальні заклади і науково-дослідні та експериментальні господарства в сільські райони [4]. Згідно з цим рішенням ЦК Компартії України і Рада Міністрів УРСР визначили господарства і строки переведення на їх бази науково-дослідних установ та учбових інститутів сільськогосподарського профілю. Науково-дослідний інститут тваринництва Лісостепу і Полісся УРСР було переміщено на базу дослідного господарства «Українка», Харківський сільськогосподарський інститут — на базу учбово-дослідного господарства «Комуніст», Український науково-дослідний інститут овочівництва і картоплі — на базу дослідного господарства «Мерефа» тощо [19, ф. 2, оп. 108, од. зб. 50, арк. 10—11]. Вжиті заходи сприяли зміцненню зв'язків наукових установ з виробництвом, прискоренню впровадження досягнень науки в сільське господарство. Керуючись загальнопартійними рішеннями, ЦК Компартії України в досліджуваний період прийняв ряд постанов, спрямованих на посилення пропаганди

наукових досягнень і прискорення їх впровадження в сільсько-господарське виробництво. Зокрема, 18 березня 1960 р. — про поліпшення роботи виставки передового досвіду в народному господарстві Української РСР [5]. У свою чергу обласні і районні комітети партії прийняли рішення, в яких вказувалося на недоліки і накреслювалися заходи щодо швидшого переведення сільськогосподарського виробництва на наукову основу.

Так, бюро Харківського обкому партії, розглядаючи 24 травня 1961 р. питання «Про заходи по пропаганді і впровадженню передового досвіду в сільському господарстві», зазначило, що науково-дослідні і учбові інститути ще недостатньо узагальнюють і поширюють передовий досвід, мало дають рекомендацій колгоспам і радгоспам з використання досягнень сільськогосподарської науки. Бюро обкому зобов'язало обласне управління сільського господарства до 5 червня 1961 р. скласти конкретний план пропаганди і впровадження досягнень науки і передового досвіду в сільськогосподарське виробництво [19, ф. 2, оп. 108, од. зб. 33, арк. 38]. 21 березня 1964 р. бюро Харківського сільського обкому партії, накресливши відповідні заходи, зобов'язало парткоми виробничих управлінь і парторганізації до 25 березня розробити і затвердити конкретні плани щодо використання здобутків науки та передового досвіду в кожному господарстві [19, ф. 1092, оп. 4, од. зб. 12, арк. 63]. З метою посилення контролю за виконанням прийнятих рішень обком став систематично заслуховувати звіти парткомів, керівників господарських організацій, виробничих управлінь і навіть первинних парторганізацій окремих господарств. Так, 28 серпня 1964 р. бюро сільського обкому партії обговорило питання «Про роботу партійної організації і правління колгоспу ім. Горького Сахновщинського району по впровадженню у виробництво досягнень науки і досвіду передовиків» [18, ф. 10923, оп. 4, од. зб. 24, арк. 14]. 18 лютого 1966 р., розглядаючи питання «Про хід виконання рішень березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС по впровадженню в сільськогосподарське виробництво досягнень науки і передового досвіду», бюро визнало незадовільною роботу обласного управління сільського господарства. Визначивши основні завдання, що впливали з рішень Пленуму, воно зажадало поліпшення роботи обласного управління сільського господарства по використанню наукових досягнень [19, ф. 2, оп. 133, од. зб. 21, арк. 15].

Аналогічних заходів вжили Львівський [19, ф. 3, оп. 3, од. зб. 1514, арк. 40—44], Миколаївський [18, ф. 5163, оп. 2, од. зб. 11, арк. 66], Херсонський [20, ф. 46, оп. 1, од. зб. 3437, арк. 28] та інші обкоми партії.

У досліджуваній період парторганізації багато зробили для підвищення продуктивності громадського тваринництва. Господарства насамперед взяли за корінне поліпшення породності худоби шляхом застосування штучного запліднення тварин. Однак швидке впровадження його в деяких господарствах і ра-

йонах, в результаті здачі на м'ясо бугаїв, негативно позначилося на продуктивності худоби. В 1960 р., наприклад, у Донецькій області яловість корів становила 21%, а в окремих районах цей процент був ще вищий: у Володарському — 27, Волновахському — 28, Мар'їнському — 30% [16, ф. 326, оп. 41, од. зб. 1, арк. 45].

Долаючи труднощі, що виникли, господарства стали приділяти більше уваги створенню необхідної технічної бази і підготовці фахівців. Завдяки цьому до 1966 р. в республіці в основному було завершено перехід сільськогосподарських підприємств до штучного запліднення, що відкрило широкі перспективи для забезпечення їх високопродуктивним поголів'ям. Станом на 1 березня 1966 р. штучним методом на Україні було запліднено 7634,5 тис. голів великої рогатої худоби (77% від загального поголів'я), 219,3 тис. свиноматок і 2465,2 тис. овець [22, оп. 1, од. зб. 144, арк. 18].

З метою підвищення продуктивності тваринництва парторганізації взяли під контроль забезпечення ферм високопродуктивною і високопородною худобою. Полтавський обком партії, перевіряючи стан селекційно-племінної роботи в господарствах області, в лютому 1964 р. відрядив до Естонської РСР для вивчення і впровадження передових методів ведення цієї справи. Науково-дослідний інститут свинарства і обласне управління виробництва та заготівель підготували і видали рекомендації по складанню в кожному господарстві планів племінної роботи. У всіх колгоспах Полтавщини було запроваджено посаду зоотехніка з племінної справи. Кращих за продуктивними якостями корів, так зване племінне ядро, зводили в групи і утримували в окремих приміщеннях; приплід від цих корів доглядали окремо і використовували для ремонту стада [19, ф. 2, оп. 23, од. зб. 44, арк. 56]. Протягом 1964—1965 рр. в області відбрали для племінних груп 205 тис. корів і телят. Вжиті заходи дали змогу довести надої на одну корову до 2480 кг молока на рік. Це перевищило середній показник по області на 414 кг. Методи племінного відбору стали широко застосовувати у свинарстві і птахівництві [21, ф. 27, оп. 21, од. зб. 63, арк. 66].

Досвід полтавчан запозичили інші області республіки. Так, за дорученням секретаріату Харківського обкому партії група фахівців у 1964 р. виїжджала в Полтавську область для вивчення досвіду племінної роботи. Вона відвідала колгоспи ім. Шевченка і «Україна». Виходячи з досвіду полтавчан, харківські фахівці підготували і передали обкому партії такі пропозиції: а) включити до штату колгоспів зоотехніків з племінної справи; б) підготувати рекомендації по складанню в колгоспах і радгоспах планів селекційно-племінної роботи до 1970 р. включно; в) скласти такі плани в кожному господарстві протягом 1965 р. [19, ф. 2, оп. 123, од. зб. 44, арк. 59].

Однак система впровадження у виробництво досягнень сільськогосподарської науки тривалий час залишалася надто складною і недостатньо ефективною. У Звіті ЦК XXIV з'їздові партії зазначалося: «Якщо проаналізувати всі ланки складного ланцюга, який з'єднує науку з виробництвом, то не важко побачити що найслабшими є ланки, зв'язані з практичною реалізацією досягнень науки, з їх впровадженням у масове виробництво» [1, с. 64].

Процес прискорення реалізації наукових досягнень у сільському господарстві тісно пов'язаний з впровадженням наукової організації праці (НОП) і удосконаленням технології. У досліджуваній період велику роль у поширенні НОПу в сільському господарстві УРСР відіграли проведені в 1967 р. у Києві республіканська конференція і семінар на кращій план впровадження наукових методів праці у 1967—1968 рр. [22, оп. 1, од. зб. 162, арк. 3]. Вже в 1968 р. в колгоспах республіки було засновано 243 ради НОПу, які об'єднували 3729 чоловік, у більшості районних виробничих управлінь сільського господарства з'явилися міжколгоспні госпрозрахункові групи НОПу. У 1968 р. вони впровадили 1703 заходи по НОПу, економічний ефект від яких становив 1271,4 тис. крб. [22, оп. 1, од. зб. 162, арк. 6].

Особливо похвалювалася організаторська робота по впровадженню наукових розробок у сільське господарство після прийняття у вересні 1968 р. постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по підвищенню ефективності роботи наукових організацій і прискоренню використання в народному господарстві досягнень науки і техніки». Вона зобов'язувала міністерства і відомства вжити невідкладних заходів по забезпеченню значного скорочення строків між завершенням теоретичних досліджень і практичним використанням їх результатів у виробництві. Відповідно до зазначеної постанови, ЦК Компартії України і Рада Міністрів УРСР прийняли аналогічну постанову 29 листопада 1968 р. [6, с.10—33]. Внаслідок вжитих заходів помітно зросло використання досягнень науки в сільськогосподарському виробництві. Так, у 1970 р. в сільське господарство республіки було впроваджено близько 8 тис. наукових рекомендацій [22, оп. 1, од. зб. 187, арк. 2].

Прискоренню реалізації досягнень науки в сільськогосподарському виробництві сприяло впровадження науково обгрунтованих систем ведення господарства, які забезпечували одержання необхідної продукції при її високій рентабельності. Безпосередню участь у цій роботі взяли партійні організації. Дієвих заходів по забезпеченню успішного виконання цього завдання вжив Херсонський обком партії. При облплані облвиконкому була створена комісія, яка розробила зразкові схеми сівозмін з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов різних зон області і спеціалізації господарств. За дорученням обкому по одному колгоспу з Херсонського і Ново-Троїцького районів було підготовлено

зразки науково обгрунтованих систем господарювання і опубліковано їх в обласній газеті «Наддніпряньська правда». На допомогу господарствам виїхали 24 наукових працівники і 232 студенти старших курсів сільськогосподарського інституту. В результаті вже до кінця 1959 р. системи було впроваджено в кожному колгоспі й радгоспі області [20, ф. 46, оп. 1, од. зб. 3425, арк. 83].

Велику роботу в цьому плані проводила парторганізація Харківської області. 23 лютого 1959 р. бюро обкому партії прийняло постанову «Про впровадження у виробництво колгоспів і радгоспів науково обгрунтованої системи ведення господарства» [19, ф. 2, оп. 99, од. зб. 28, арк. 59], якою зобов'язало обласне управління сільського господарства, директорів і партійні організації науково-дослідних установ і навчальних закладів у закріплених за ними районах подавати методичну і організаційну допомогу колгоспам і радгоспам у розробці і впровадженні науково обгрунтованих систем ведення господарства [19, ф. 2, оп. 99, од. зб. 29, арк. 59—77].

Партійні організації залучали до цієї роботи також науково-технічні товариства (НТТ) сільського господарства. Харківське обласне правління товариства і його первинні організації створили бригади (до їх складу ввійшло близько 200 наукових працівників і фахівців сільського господарства), які брали активну участь у розробці науково обгрунтованих систем ведення господарства для всіх 660 колгоспів області [22, оп. 1, од. зб. 63, арк. 4].

Дніпропетровське обласне НТТ на основі досвіду колгоспів ім. Леніна Синельниківського і «Світло Жовтня» П'ятихатського районів підготувало і видало масовим тиражем брошуру з рекомендаціями, які стали основою для розробки і впровадження системи в інших господарствах [22, оп. 1, од. зб. 114, арк. 17]. Завдяки цілеспрямованій організаторській діяльності партійних організацій вона була поширена по всій республіці.

Однак наукові системи ведення сільського господарства, що застосовувалися в УРСР мали серйозні недоліки. Чимало рекомендацій були непридатні для практичного використання [11, с. 47].

Згідно з рішенням березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС і Директивами ХХІІІ з'їзду партії Міністерство сільського господарства СРСР спільно з науковими установами розпочало другий етап розробки і вдосконалення науково обгрунтованих систем ведення господарства для 35 природно-економічних зон країни. У цій роботі брало участь декілька тисяч науковців та фахівців сільського господарства. У матеріалах зональних комісій було зафіксовано думку про те, що на Україні розвиток тваринництва не повинен перешкоджати дальшому підвищенню товарності зернового господарства. Постає необхідність уточ-

нення розміщення цукрового буряка, картоплі, овочів та ін. [9, с. 123].

Нову комплексну програму розвитку економіки країни накреслив XXV з'їзд партії. Вона стала основою третього етапу розробки науково обгрунтованих систем ведення сільського господарства. По всій країні господарства і райони виробляли комплексні плани розвитку, які передбачали удосконалення всього виробництва, а також поліпшення соціально-економічних умов життя на селі.

Журнал «Партийная жизнь» ознайомив читачів з комплексним планом Неклинівського району Ростовської області [13, с. 34—35]. Ця публікація та ряд інших сприяли розгортанню роботи по складанню комплексних планів розвитку господарств зокрема в ряді районів УРСР. Так, у Харківській області початок цьому рухові було покладено в Краснокутському районі. За дорученням обкому Компартії України перший секретар Краснокутського райкому партії відвідав Неклинівський район. Після повернення він ознайомив партактив району, керівників колгоспів і радгоспів з практикою складання комплексних планів розвитку господарств. Райком партії спільно з райвиконкомом розробили заходи по впровадженню в сільськогосподарське виробництво комплексного наукового планування. Модель плану комплексного розвитку району, розроблена у відповідності з заходами райкому партії та райвиконкому харківськими вченими передбачала: в галузі економіки — всебічний розвиток спеціалізації і концентрації виробництва; в соціальній сфері — підготовку і закріплення кадрів, підвищення культурно-технічного рівня працівників, поліпшення матеріального добробуту та житлових умов трудящих [12, с. 10]. Таким чином, плани соціально-економічного розвитку стали науково обгрутованими орієнтирами в роботі парторганізацій, радянських і господарських органів на селі.

Отже, керуючись ленінськими вказівками, положеннями Програми, рішеннями з'їздів і пленумів ЦК, партія в умовах зрілого соціалізму розробила і здійснила ряд організаційних заходів по прискоренню впровадження досягнень науки у сільськогосподарське виробництво. Велику роботу в цьому напрямі проводила Компартія України. Парторганізації республіки вживали заходів по зміцненню матеріально-технічної бази наукових установ і навчальних закладів, зміцненню їх зв'язків з сільськогосподарськими підприємствами, впровадженню наукової системи насінництва, підвищенню продуктивності тваринництва. Багато уваги приділялося питанням наукової організації праці і складанню науково обгрутованих систем господарювання. Завдяки цьому в сільському господарстві республіки відбулися помітні позитивні зрушення.

Список джерел і літератури: 1. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1972. 370 с. 2. Матеріали XXV з'їзду КПРС. Київ, Політвидав України, 1976. 288 с. 3. *Брежнев Л. І.* Ленінським курсом. Промова і статті, т. 4. Київ, Політвидав України, 1974. 4. СП СССР, 1961, № 3, ст. 17. 5. ЗП УРСР, 1963, № 12, ст. 134. 6. ЗП УРСР, 1968, № 12. 7. *Головаш А., Осмак Н.* Экономическая эффективность систем ведения хозяйства колхозов. — Экономика Советской Украины, 1961, № 1. 8. *Дорошенко П. О.* О разработке научных систем ведения сельского хозяйства. — Коммунист Украины, 1966, № 1. 9. *Лоза Г.* Итоги разработки и внедрения систем ведения сельского хозяйства. — Экономика сельского хозяйства, 1968, № 6. 10. Научно-технической революция и преимущество социализма. М., Мысль, 1975. 11. *Оболенский К.* Экономические основы ведения сельского хозяйства. — Экономика сельского хозяйства, 1966, № 4. 12. *Солодовникова О.* Плани социально-экономического развития — в дії. Київ, Політвидав України, 1975. 13. *Партійна жизнь*, 1972, № 21. 14. *Правда України*, 1978. 15. Партархів Інституту історії партії при ЦК Компартії України, ф. 1. 16. Партархів Донецького обкому партії, ф. 326. 17. Партархів Львівського обкому партії, ф. 3. 18. Партархів Миколаївського обкому партії, ф. 5169, 5163. 19. Партархів Харківського обкому партії, ф. 2, 1092, 10923. 20. Партархів Херсонського обкому партії, ф. 46. 21. Архів Міністерства сільського господарства УРСР, ф. 27. 22. Архів Укрпрофспілки, ф. НТТ СГ.

Л. І. ЛУЦИК

**ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ ПО
ВПРОВАДЖЕННЮ ДОСЯГНЕНЬ НАУКИ І ТЕХНІКИ У ПРОМИСЛОВЕ
ВИРОБНИЦТВО В 1966—1970 рр. (НА МАТЕРІАЛАХ ХАРКІВСЬКОЇ,
ДОНЕЦЬКОЇ, ВОРОШИЛОВАГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)**

В. І. Ленін вважав, що після завоювання державної влади свої основні зусилля пролетаріат повинен спрямувати на «збільшення кількості продуктів, піднесення у величезних розмірах продуктивних сил...» [1, т. 44, с. 330]. Вирішення цього завдання В. І. Ленін пов'язував з розвитком науки і техніки: соціалізм неможливий без «техніки, побудованої за останнім словом нової науки...» [1, т. 36, с. 283]. У зв'язку з цим ленінський план побудови соціалізму передбачав широке використання всього цінного «із завоювань науки і техніки...» [1, т. 36, с. 178], енергійне впровадження «нових прийомів виробництва і організації праці...» [1, т. 36, с. 134].

В сучасних умовах ленінські ідеї про роль науки і техніки у створенні матеріально-технічної бази нового суспільного ладу мають особливе значення: подальше вдосконалення зрілого соціалізму, його переростання в комунізм здійснюються на основі науково-технічної революції, яка відкриває небачені раніше можливості для зростання суспільного виробництва, задоволення життєвих потреб людини. «...Тільки в умовах соціалізму, — підкреслив товариш Л. І. Брежнев, — науково-технічна революція дістає вірний напрям, який відповідає інтересам людини і суспільства. У свою чергу, тільки на основі прискореного

розвитку науки і техніки можуть бути розв'язані кінцеві завдання революції соціальної — побудоване комуністичне суспільство» [2, с. 52—53].

Впровадження досягнень науки і техніки у виробництво набуває характеру безперервного процесу, який активно впливає на всі сторони суспільного життя. Темпи науково-технічного прогресу, оперативне використання його досягнень стають вирішальними факторами інтенсифікації розвитку народного господарства країни.

Питання партійного керівництва розвитком науково-технічного прогресу у промисловості викликають зростаючий інтерес дослідників. Так, у монографії П. Т. Рущенка на конкретних прикладах висвітлюється боротьба партійних організацій за зміцнення зв'язків науки з виробництвом [3], у роботі В. П. Шевчука досліджуються форми і методи партійного керівництва науковими установами, розкривається значення підвищення культурно-технічного рівня трудящих для прискорення науково-технічного прогресу [14]. Окремі питання висвітлено в монографії Н. Р. Плюща [12], М. Я. Кошарного і І. Я. Кошарного [11] та інших авторів.

Водночас чимало питань, пов'язаних, зокрема, з розвитком науково-технічного прогресу в республіці, вивчені недостатньо. Так, ще не знайшов належного узагальнення досвід партійних організацій по впровадженню досягнень науки і техніки у промислове виробництво в роки восьмої п'ятирічки.

Мета цієї статті — до деякої міри висвітлити згадане питання.

У відповідності з вказівками XXIII з'їзду КПРС у восьмій п'ятирічці було вжито важливих заходів, спрямованих на створення найкращих умов для практичної реалізації економічної і науково-технічної політики партії. Чільне місце серед них належить економічній реформі, що проводилася на основі схваленої з'їздом постанови вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС «Про поліпшення управління промисловістю, удосконалення планування і посилення економічного стимулювання промислового виробництва» [3]. Реформа посилила матеріальну зацікавленість і разом з тим відповідальність трудових колективів за швидкий розвиток і впровадження нової техніки, якомога повне використання виробничих потужностей.

Конкретні напрямки роботи по прискоренню практичного використання науково-технічних розробок були чітко накреслені у постанові ЦК КПРС від 22 грудня 1966 р. «Про заходи по забезпеченню подальшого зростання продуктивності праці в промисловості і будівництві» [4]. У постанові підкреслювалося, що швидке впровадження на кожному підприємстві досягнень науки і техніки є одною з основних умов зростання продуктивності праці, успішного виконання завдань розвитку радянської економіки згідно з рішеннями XXIII з'їзду КПРС [4, с. 187].

Важливу роль у прискоренні науково-технічного прогресу відіграли також постанови ЦК КПРС «Про досвід роботи партійної організації московського автомобільного заводу ім. І. О. Лихачова по забезпеченню зростання продуктивності праці на транспортних, складських та вантажно-розвантажувальних роботах» (1968 р.) [5]; «Про досвід роботи партійного комітету Щокінського хімічного комбінату по мобілізації колективу трудящих на збільшення обсягу виробництва за рахунок зростання продуктивності праці» (1969 р.) [7] та інші.

Рішення XXIII з'їзду партії, постанови ЦК КПРС стали основою діяльності партійних комітетів, первинних партійних організацій республіки по прискоренню науково-технічного прогресу. Ця робота спрямовувалася перш за все на розвиток і посилення творчих зв'язків наукових колективів з промисловими підприємствами, швидке впровадження науково-технічних розробок у виробництво.

На VII пленумі Харківського міського Компартії України (1967 р.) при розгляді питання «Про підвищення ефективності і скорочення строків впровадження у виробництво наукових досліджень науково-дослідними установами і вузами міста» зазначалося, що недостатнє обґрунтування напрямків розробок, багатотемність, розпилення сил і коштів, слабка організаторська робота приводили до того, що чимало наукових відкриттів не знаходили застосування у народному господарстві. Пленум прийняв розгорнуте рішення по розглядуваному питанню і затвердив конкретні заходи по підвищенню ефективності науково-дослідницьких робіт і скороченню строків впровадження у виробництво закінчених розробок [21, ф. 69, оп. 40, спр. 99, арк. 24, 25, 43].

Контролюючи виконання постанови пленуму, бюро міського партії неодноразово розглядало пов'язані з цим питання. Так, 23 вересня 1969 р. було обговорено питання «Про роботу партійної організації фізико-технічного інституту низьких температур», 24 березня 1970 р. — «Про впровадження сучасних досягнень науки і техніки в проектах, що розробляють інститути «Діпротракторосільмаш», «Укрдіпромаш» і «Укрдіпроважмаш» [21, ф. 69, оп. 41, спр. 232, арк. 15—19; оп. 42, спр. 5, арк. 6—10].

Значну увагу партійні організації республіки приділяли пошуку ефективних організаційних форм впровадження досягнень науки у виробництво. Так, в інституті електрозварювання ім. Є. О. Патона Академії Наук УРСР такою формою став спеціальний відділ. В інституті стало правилом вважати завершеною лише ту розробку, яка знайшла практичне застосування. Такий підхід сприяв високій ефективності науково-дослідницької роботи: за 1965—1970 рр. патонівці впровадили у виробництво 318 наукових розробок, що дало народному господарству країни понад 110 млн. крб. економії [15, с. 26].

Аналогічні підрозділи створювалися на промислових підприємствах. На заводі «Азовсталь» з ініціативи парткому відділ

автоматизації і механізації виробництва був реорганізований у службу нової техніки, що займалася не тільки конструюванням, але і практичним застосуванням нових верстатів і пристроїв. З цією метою служба нової техніки брала банківський кредит, укладала з цехами договори і лише після того, як нове обладнання досягло проектної потужності, проводила розрахунки з цехами і банком. Це означало, що фахівці повністю відповідали за роботу нової техніки. Виробничники позбавилися труднощів, які раніше нерідко виникали при її освоєнні: тимчасового падіння обсягу виробництва, зниження економічних показників і т. ін. [16, с. 43].

Значу роботу по зміцненню творчих зв'язків з виробництвом проводили партійні організації вищих навчальних закладів. Постійні контакти з підприємствами підтримував Харківський державний університет ім. О. М. Горького. Партком університету наполегливо прагнув до того, щоб результати науково-дослідної діяльності навіть з суто теоретичних питань знаходили практичне використання. Так, колектив співробітників радіофізичного факультету розробив і впровадив у практику прилади по генерації електрочастот, які до того часу в Радянському Союзі не застосовувалися [21, ф. 854, оп. 1, спр. 551, арк. 59—60].

В ході боротьби за підвищення народногосподарської ефективності науково-дослідницької роботи в вузах народжувалися нові перспективні форми творчого співробітництва науки і практики. Цікавою формою кооперації і розподілу праці між вченими і виробничниками став науково-дослідний інститут на громадських засадах, створений зусиллями Харківського інституту інженерів транспорту і залізничниками Південної магістралі. Більшість науково-технічних розробок інституту була впроваджена у виробництво. Крім того, за п'ять років його працівники провели понад 250 семінарів і науково-технічних конференцій з актуальних питань роботи залізничного транспорту [17, 1970, 10 січ.].

З цінною ініціативою виступив Ворошиловградський машинобудівний інститут, що уклав договори про комуністичну співдружність з рядом підприємств міста. На громадських засадах проводилася значна робота по вдосконаленню організації виробничих процесів, пропаганді досягнень науки і техніки, підвищенню кваліфікації інженерно-технічних працівників і робітників [18, ф. 3634, оп. 1, спр. 29, арк. 37].

Здійснюючи рішення XXIII з'їзду КПРС про переозброєння виробництва на основі широкого впровадження досягнень науки і техніки, партійні комітети активно шукали нові ефективні форми партійного керівництва науково-технічним прогресом. Одною з таких форм стали ради сприяння науково-технічному прогресу.

В Харкові такі ради були створені при міськкомі і всіх райкомах партії. При Орджонікідзевському райкомі, наприклад, до складу ради входило 79 партійних і господарських керівників,

фахівців, передових робітників. Існувало три секції: технічного прогресу і наукової організації праці, удосконалення економіки виробництва і будівництва. Члени ради брали активну участь у підготовці питань на пленуми і бюро райкому партії, регулярно проводили виїзні засідання безпосередньо на підприємствах і у великих цехах [21, ф. 2, оп. 150, спр. 38, арк. 101]. З ініціативи ради сприяння науково-технічному прогресу Орджонікідзевського райкому партії на підприємствах міста і області широко розповсюдилися перспективні комплексні плани технічного прогресу, що підносило партійне керівництво його здійсненням на якісно новий рівень. Так, на харківському заводі «Електроверстат» після всебічного обговорення на партійних зборах цехів партком затвердив єдиний партійно-господарський документ «Плани технічного переозброєння заводу на 1965—1975 рр.» [21, ф. 69, оп. 41, спр. 222, арк. 19].

У цей же період було нагромаджено перший досвід перспективного планування соціального розвитку колективів, необхідною складовою частиною якого стали плани науково-технічного прогресу. Одним з перших у Харкові план соціального розвитку колективу на п'ять років затвердив партійний комітет авіаційного заводу [21, ф. 69, оп. 42, спр. 132, арк. 73].

Ефективною формою співробітництва підприємств з науководослідницькими і проектно-конструкторськими установами стала реалізація спільних комплексних планів, що сприяло поєднанню зусиль виробничників, вчених і конструкторів у вирішенні актуальних завдань науково-технічного прогресу. Зокрема, харківські тракторобудівники виконували спільні творчі плани по створенню нового енергонасиченого трактора Т-150 з двадцятьма науководослідницькими установами і вузами з загальним обсягом робіт на суму понад 1 млн. крб. [21, ф. 69, оп. 40, спр. 99, арк. 60].

В Донецькій області важливою формою партійного контролю за здійсненням спільних творчих планів технічного переозброєння стали об'єднані засідання парткомів і партбюро промислових підприємств, вузів і наукових установ. Систематично проводили такі засідання парткоми і партбюро шахти ім. Абакумова, інститутів «Донвугілля», «Дондівпроуглемаш», гірничого факультету Донецького політехнічного інституту та ін. [18, 1970, 30 трав.].

Одним з основних напрямків боротьби партійних організацій за науково-технічний прогрес є робота по впровадженню автоматизації і комплексної механізації виробничих процесів. Згідно з рішеннями VIII пленуму Харківського міськкому партії (1969 р.), що розглянув питання «Про стан і заходи поліпшення автоматизації і механізації процесів виробництва на промислових підприємствах», на заводах і фабриках міста розгорнулася робота по впровадженню у виробництво нового обладнання, серед якого все більшу питому вагу займали автомати і напівав-

томати. На заводі «Серп і молот», наприклад, на кінець п'ятирічки їх налічувалось понад 50% від загального парку металорізальних верстатів.

Значна робота в промисловості Харкова проводилася також по механізації допоміжного виробництва, перш за все вантажно-розвантажувальних робіт, що дозволило за роки п'ятирічки вивільнити більше трьох тисяч робітників і одержати 3 млн. крб. економії [21, ф. 69, оп. 42, спр. 132, арк. 17].

Здійснення комплексу заходів по механізації і автоматизації виробництва сприяло швидкому зростанню продуктивності праці. Якщо в 1969 р. лише 15 підприємств Харкова за рахунок цього забезпечили увесь приріст обсягу продукції, то в завершальному році п'ятирічки таких високих показників досягли цілі райони. Зокрема, підприємства Ленінського району п'ятирічний план по підвищенню продуктивності праці виконали 6 квітня 1970 р. — до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, одержавши за рахунок цього весь приріст обсягу продукції у ювілейному році [21, ф. 69, оп. 41, спр. 221, арк. 98; оп. 42, спр. 132, арк. 59—60].

В центрі уваги партійних комітетів перебували також питання модернізації діючого обладнання. Це дозволяло зменшити витрати на виробництво нової техніки. У Донецькій області ініціатором руху за модернізацію діючих верстатів і механізмів виступив колектив Новокраматорського машинобудівного заводу. Тільки за 1967—1968 рр. при активній участі заводських фахівців було модернізовано прокатне обладнання на 12 підприємствах країни, за рахунок чого щорічно вироблялося додатково 5 млн. т гарячого і 600 тис. т холодного прокату, що рівнозначно побудові нового прокатного цеху вартістю понад 100 млн. крб. [20, ф. 326, оп. 77, спр. 4, арк. 27—28].

Надзвичайно важливого значення для розгортання всенародної боротьби за прискорення науково-технічного прогресу партійні організації надавали поліпшенню соціалістичного змагання. Готуючись гідно зустріти знаменні дати: 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції і 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна, трудові колективи брали підвищені зобов'язання по збільшенню обсягу виробництва і поліпшенню техніко-економічних показників за рахунок впровадження у виробництво досягнень науки.

Колективи промислових підприємств Харкова, наприклад, зобов'язалися створити 95 комплексно-механізованих цехів і дільниць, впровадити у виробництво 580 прогресивних технологічних процесів і т. ін. [21, ф. 2, оп. 141, спр. 15, арк. 9]. Взяті зобов'язання було успішно виконане, продуктивність праці за п'ятирічку зросла на 30% [10, с. 122].

Велику роботу виконали партійні організації республіки по поширенню цінної ініціативи трудящих Західно-Сибірського металургійного заводу, які в 1968 р. вирішили розгорнути соціалістичне змагання за дострокове освоєння виробничих

потужностей. Патріотичний почин цього колективу був схвалений Центральним Комітетом КПРС [6].

Одними з перших на заклик сибіряків відгукнулися робітники Комунарського металургійного заводу, які взяли зобов'язання вийти на проектні рубежі в 1969 р. З цією метою були розроблені і здійснені спеціальні технічні і організаційні заходи: підвищена температура дуття, збільшений тиск газу в доменних печах, які обладнувалися також засобами автоматики. Партком підприємства вжив заходів по підвищенню кваліфікації працюючих, для чого відновив роботу шкіл начальників змін, майстрів і робітників провідних професій. Все це дозволило колективу заводу з честю виконати взяті зобов'язання: вже в 1968 р. він виконав план по всьому металургійному циклу, вперше за кілька років з плановими завданнями справилися робітники всіх десяти мартенівських печей [19, ф. 229, оп. 1, спр. 1227, арк. 3; спр. 1293, арк. 3].

Ініціатива колективу Західно-Сибірського заводу знайшла підтримку не лише серед металургів, але і серед трудящих інших галузей виробництва. У Харкові першими цей почин підтримали тракторобудівники, робітники канатного заводу і домобудівного комбінату; у Донбасі — гірники і працівники підприємств вугільної промисловості [17, 1968, 7 серп.].

Цілеспрямована політична і організаторська робота партійних організацій, радянських і господарських органів, громадських організацій, висока трудова активність робітничого класу дозволили промисловим підприємствам республіки досягти значних успіхів у розвитку галузей, що визначають технічний прогрес, а також у роботі по комплексній механізації і автоматизації виробничих процесів в усіх галузях промисловості. За 1966—1970 рр. на Україні було комплексно механізовано і автоматизовано 310 підприємств, 3029 цехів і дільниць, введено в дію 8046 поточних, механізованих і автоматичних ліній, освоєно 4400 зразків нових машин, механізмів і приладів [9, с. 234].

Широке впровадження досягнень науки і техніки в практику, здійснення у великому обсязі робіт по реконструкції і модернізації діючих заводів, фабрик, шахт і обладнання, підвищення кваліфікації робітників і інженерно-технічного персоналу значною мірою забезпечили більш високі темпи і ефективність розвитку народного господарства порівняно з попередньою п'ятирічкою. Обсяг промислового виробництва в республіці за п'ять років збільшився на 49,7% продуктивність праці зросла на 28% [8, с. 8].

Список джерел і літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне збір. творів, т. 36, 44. 2. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976. 360 с. 3. КПСС в резолюціях и рішеннях съездов, конференцій і пленумов ЦК, т. 18. М., Політиздат, 1972, с. 502—505. 4. Справочник партійного работника, вып. 7. М., Політиздат, 1967, с. 184—200. 5. Справочник партійного работника, вып. 8. М., Політиздат, 1968, с. 201—204. 6. Об инициативе коллектива Западо-Си-

бирского металлургического завода по развертыванию социалистического соревнования за быстрейшее освоение проектных мощностей. Постановление ЦК КПСС, Совета Министров СССР и ВЦСПС. 5 июня 1968 г. — В кн.: Справочник партийного работника, вып. 9. М., Политиздат, 1969, с. 111—112. 7. Справочник партийного работника, вып. 10. М., Политиздат, 1970, с. 273—274. 8. Матеріали XXV з'їзду Компартії України, К., Політвидав УРСР, 1971. 126 с. 9. КПРС — організатор і натхненник соціалістичного змагання у промисловості України. К., Політвидав України, 1975. 285 с. 10. Відрадне підсумки, широкі горизонти. Харків, Прапор, 1971. 118 с. 11. Кошарний М. Я., Кошарний І. Я. Технічний прогрес і продуктивність праці. Львів, Каменяр, 1975. 134 с. 12. Плющ Н. Р. Технічна творчість робітничого класу Української РСР (1959—1970). К., Наукова думка. 183 с. 13. Руценко П. Т. Діяльність Комуністичної партії України по прискоренню науково-технічного прогресу в промисловості. Вид-во Харк. ун-ту, 1969. 203 с. 14. Шевчук В. П. На вирішальному напрямі (Комуністична партія України в боротьбі за науково-технічний прогрес у важкій промисловості). Вид-во Київськ. ун-ту. 230 с. 15. Коммунист, 1972, № 2. 16. Коммунист, 1969, № 5. 17. Красное знамя, орган Харківського обкому Компартії України і обласної Ради депутатів трудящих Харківського міськкому Компартії України і депутатів трудящих, 1968, 1970. 18. Соціалістический Донбасс, орган Донецького обкому Компартії України і обласної Ради депутатів трудящих, Донецького міськкому Компартії України і Міської Ради депутатів трудящих, 1970. 19. Партийний архів Ворошиловградського обкому Компартії України, ф. 229, 36, 34. 20. Партийний архів Донецького обкому Компартії України, ф. 326. 21. Партийний архів Харківського обкому Компартії України, ф. 2, 69, 854.

А. І. КРАВЦОВ

З ДОСВІДУ РОБОТИ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ ПО ЗМІЦНЕННЮ ЗВ'ЯЗКУ НАУКИ З ВИРОБНИЦТВОМ (1966—1970)

Ще під час підготовки проекту першої програми нашої партії В. І. Ленін зазначав, що соціалізм ґрунтується на всьому нагромадженому матеріалі людського знання і вимагає інтенсивного розвитку науки. З перших кроків Радянської влади вождь пролетаріату звертав увагу партії на те, «щоб наука у нас не залишалась мертвою буквою або модною фразою... щоб наука справді входила в плоть і кров, перетворювалась у складовий елемент побуту цілком і по-справжньому» [1, с. 370].

Керуючись ленінськими вказівками на всіх етапах соціалістичного і комуністичного будівництва, Комуністична партія успішно вирішувала проблеми наукового розв'язання економічних і соціальних проблем шляхом розвитку творчої активності радянських людей в усіх галузях суспільного виробництва. В новій Конституції СРСР, підкреслюється, що КПРС «керує великою творчою діяльністю радянського народу, надає планомірно-науково обґрунтованого характеру його боротьбі за перемогу комунізму» [5, с. 7].

Важливе значення для пошуку нових форм і методів керівництва народним господарством, зміцнення зв'язку науки з виробництвом мали рішення XXIII з'їзду партії [2, с. 58], жовтневого (1964 р.) і вересневого (1965 р.) Пленумів ЦК КПРС.

У той час партія повела рішучу боротьбу проти виявів волонтаризму і суб'єктивізму в управлінні господарським будівництвом, піднявши на якісно новий ступінь методи наукового підходу до розробки економічної політики. Введення нової системи планування та економічного стимулювання в роки восьмої п'ятирічки значною мірою сприяло більш широкому впровадженню науково-технічних досягнень у виробництво.

Керуючись марксистсько-ленінським вченням, Комуністична партія, визначивши стратегічну лінію зміцнення зв'язку науки і виробництва, здійснила в роки восьмої п'ятирічки величезну роботу по розвитку форм і методів керівництва цим процесом. У 1966—1970 рр. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли ряд постанов, спрямованих на вдосконалення керівництва розвитком науки і посилення її ролі в підвищенні ефективності суспільного виробництва*. У цих документах партії і уряду підкреслювалося, що з метою вирішення питання партійні організації повинні забезпечити органічну творчу взаємодію трьох рушійних сил науково-технічного прогресу: вчених, інженерно-технічних працівників (ІТП) і робітників. Рішення XXIV [3, с. 65] і XXV [4, с. 53, 54] з'їздів КПРС підтверджують значимість з'єднання науки з виробництвом на етапі зрілого соціалізму.

Отже, вивчення форм і методів діяльності партійних організацій науково-дослідних установ, вузів і промислових підприємств по зміцненню творчої співдружності науки і виробництва в роки восьмої п'ятирічки має важливе теоретичне і практичне значення.

Значний науковий інтерес у цьому відношенні викликає діяльність Комуністичної партії України.

У літературі з розглядуваної проблеми показана важливість ленінських вказівок про необхідність розробки науково обгрун-

* О привлечении крупных ученых к участию в работе промышленных предприятий в качестве консультантов. Постановление Совета Министров СССР от 5 августа 1966 г. — В кн.: Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам, т. 6. М., Политиздат, 1968, с. 195; Об общегосударственной системе научно-технической информации. Постановление Совета Министров СССР от 29 ноября 1966 г. — Там же, с. 267—274; Об изменении порядка планирования расходов на научно-исследовательские работы и о расширении прав руководителей научно-исследовательских учреждений. Постановление Совета Министров СССР от 22 марта 1967 г. — Там же, с. 363—365; О мероприятиях по повышению эффективности работы научных организаций и ускорению использования в народном хозяйстве достижений науки и техники. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 24 сентября 1968 г. — Там же, т. 7. М., Политиздат, 1970, с. 111—136. Постановли ЦК КПРС: О работе партийной организации Академии коммунального хозяйства им. К. Д. Памфилова по внедрению научных разработок в производство (апр. 1970 г.). — В кн.: Вопросы организационно-партийной работы КПСС. М., Политиздат, 1973, с. 84; О работе партийного комитета физического института им. П. Н. Лебедева АН СССР (сент. 1970 г.). — Партийная жизнь, 1970, № 12, с. 8, та ін.

тованих заходів по технічному переозброєнню виробництва [11], аналізується роль Комуністичної партії в сучасній науково-технічній революції [6], досліджується діяльність партійних організацій по зміцненню зв'язків науки з виробництвом [13, 1971, № 3, с. 83—92]. Однак ще недостатньо висвітлені конкретні форми і методи партійного керівництва з'єднанням науки з практикою. Лише в деяких дослідженнях, зокрема в дисертації М. М. Качковського [10], деякою мірою порушено це питання. Отже, діяльність Комуністичної партії України в роки восьмої п'ятирічки по зміцненню зв'язків науки з виробництвом, особливо з важкою промисловістю, потребує дальшого вивчення.

У розглядуваний період ЦК Компартії України, згідно з рішеннями ХХІІІ з'їзду КПРС і ХХІІІ з'їзду Компартії України, прийняв ряд постанов, спрямованих на подальший розвиток науки і найшвидше впровадження її досягнень у різні галузі народного господарства, зокрема в промисловість*. Велику роль у розвитку науки і виробництво в республіці відіграло створення Харківського, Донецького, Дніпропетровського, Південного і Західного наукових центрів [16, 1971, 9 лип.].

Виконуючи рішення партійних з'їздів, постанови ЦК КПРС і ЦК Компартії України, обласні, міські, районні комітети партії, парткоми науково-дослідних установ і промислових підприємств посилили увагу до питань практичного застосування найновіших досягнень науки і техніки. Так, у досліджуваний період на пленумах і більш ніж 50 засіданнях бюро Дніпропетровського обкому партії розглядалися питання розробки і впровадження у виробництво комплексних планів науково-технічних досягнень [20, ф. 1, оп. 262, спр. 82, арк. 4, 5].

З метою контролю і вдосконалення координації керівництва науковими і виробничими процесами Запорізький обком партії постійно тримав у полі зору діяльність міськкомів і райкомів партії, парткомів підприємств і наукових установ щодо керівництва роботою комісій по прискоренню науково-технічного прогресу. Створення таких комісій набуло в області значного поширення [20, ф. 1, оп. 262, спр. 88, арк. 56, 57].

На пленумі Харківського міськкому партії у вересні 1967 р. мова йшла про прискорення впровадження науково-технічних досягнень у виробництво в нових умовах господарювання [17, 1967, 21 верес.].

На бюро Київського міськкому партії у грудні 1970 р. були розглянуті питання керівництва первинними партійними

* Про роботу підприємств чорної металургії і заходи по дальшому розвитку технічного прогресу в металургійній промисловості республіки. Постанова Пленуму ЦК Компартії України. — Радянська Україна, 1967, 30 черв.; О дальнейшем развитии научных исследований в западных областях Украинской ССР. Постановление ЦК Компартии Украины. — Правда Украины, 1969, 3 квіт., та ін.

організаціями науково-дослідних інститутів і вузів з боку Московського райкому партії м. Києва [21, ф. 1, оп. 24, спр. 89, арк. 25].

В роки восьмої п'ятирічки партійна організація Ждановського заводу важкого машинобудування поклала початок міцній співдружності з партійними організаціями багатьох науково-дослідних інститутів міста з метою двобічного контролю за скороченням строків розробки і впровадження у виробництво нової техніки і технології [23, ф. 7352, оп. 3, спр. 179, арк. 74].

Чимало колективів підприємств, бригад, передовиків і новаторів виробництва виступили з цінними ініціативами. Так, комуністи Одеського заводу радіально-свердлувальних верстатів і знатний токарь Харківського турбінного заводу В. Д. Дроїн закликали працювати під девізом: «Візьмемо від техніки все, що вона зможе дати» [15, 1968, 14 січ.: 16 лют.]. Група робітників і ІТП Харківського заводу ім. Малишева стала ініціатором соціалістичного змагання під девізом: «За дальший технічний прогрес на кожному робочому місці» [7, с. 17, 18]. Передові виробничники Київського заводу «Червоний екскаватор» розгорнули соціалістичне змагання по виконанню особистих комплексних планів впровадження у виробництво нової техніки на честь XXIV з'їзду КПРС [9, с. 36].

Приклади свідчать, що партійні організації республіки провели значну роботу по зміцненню зв'язків науки з виробництвом. Тому, на нашу думку, в рамках цієї статті доцільно буде детальніше розглянути діяльність партійних організацій по керівництву радами сприяння науково-технічному прогресу і прискоренню розробки і практичного застосування досягнень науки і техніки в умовах науково-виробничих і виробничо-технічних об'єднань. В роки восьмої п'ятирічки ці форми зв'язку науки з виробництвом набули значного поширення.

Ради сприяння науково-технічному прогресу створювалися при обласних, міських і районних комітетах партії. До їх складу входили відповідальні партійні працівники, керівники наукових установ, провідні фахівці, передовики і новатори виробництва. Очолював раду, як правило, один із секретарів обкому, міськкому чи райкому партії. На основі даних з підприємств ради складала перспективні плани впровадження досягнень науки і техніки у виробництво (плани розглядалися і затверджувалися на засіданнях бюро обкомів, міськкомів і райкомів партії), розробляли методику застосування закінчених наукових досліджень, аналізували ефективність уже впроваджених розробок, добивалися скорочення строків освоєння нової техніки.

Значний досвід роботи нагромадили ради сприяння науково-технічному прогресу при Донецькому, Запорізькому, Київському і Харківському обкомах [13, 1970, № 9, с. 13], а також Гор-

лівському, Донецькому і Краматорському міськкомах партії [18, 1969, 4 квіт.; 1970, 18 верес.].

У вересні 1964 р. рішенням бюро Донецького обкому партії була створена рада сприяння науково-технічному прогресу, до складу якої увійшло 35 чоловік: представники різних галузей промисловості, керівники підприємств, наукових установ, головні фахівці, новатори виробництва. В роки восьмої п'ятирічки такі ради і комісії були створені при міськкомах і райкомах партії, а також парткомах великих промислових підприємств області [20, ф. 1, оп. 262, спр. 82, арк. 33].

Так, при парткомі Новокраматорського машинобудівного заводу ім. В. І. Леніна була створена комісія сприяння науково-технічному прогресу, яка складалася з п'яти секцій і очолювалася радою у складі шести-семи чоловік. Під керівництвом парткому і ради комісія аналізувала стан розвитку науково-технічного прогресу на підприємстві, давала конкретні поради господарським керівникам та інженерно-технічним службам щодо його прискорення. Партком керував діяльністю ради і секцій комісії при розробці перспективних планів, визначенні ефективної методики роботи, організації вивчення і узагальнення досвіду кожної секції та ін. Це дозволило значно підвищити рівень технічної оснащеності всіх ділянок виробництва [23, ф. 900, оп. 6, спр. 421, арк. 221, 231].

З ініціативи парткому на Харківському тракторному заводі з метою якнайшвидшого застосування технічних розробок була створена рада сприяння науково-технічному прогресу, до складу якої увійшли конструктори, технологи, раціоналізатори і новатори виробництва. Рада систематично контролювала виконання перспективних планів по освоєнню нової техніки, координувала технологічні процеси. Це дозволило скоротити час освоєння нової техніки на підприємстві [[22, ф. 2, оп. 133, спр. 1, арк. 15].

Своєрідною формою зв'язку науки з виробництвом стали кабінети і ради технічної пропаганди при міських і районних комітетах партії і парткомах підприємств. Цікаво була організована робота кабінету технічної пропаганди при Жовтневому райкомі партії м. Києва. У його складі працювало дев'ять технологічних секцій, рада новаторів, постійно діюча нарада головних інженерів. Характерна риса діяльності кабінету — тісні контакти з парторганізаціями підприємства і наукових установ району, завдяки яким рада новаторів розробила і рекомендувала для впровадження у виробництво 21 науково-технічну пропозицію, а нарада головних інженерів — 21 технічний захід [21, ф. 277, оп. 19, спр. 114, арк. 202, 203].

За роки восьмої п'ятирічки кількість виробничо-технічних рад на машинобудівних підприємствах республіки значно зростає (див. табл.) [19, ф. 3854, оп. 4, спр. 229, арк. 1—42; 26, оп. 1, спр. 27, арк. 1—46].

Зростання кількості виробничо-технічних рад

Рік	Кількість виробничо-технічних рад в окремих областях УРСР								Всього
	Вороши-ловград-ська	Дніпропет-ровська	Донецька	Запорізь-ка	Київська	Львівська	Одеська	Харківська	
1966	16	20	14	14	27	18	28	18	205
1970	18	34	16	18	30	20	31	36	278

На XXIV з'їзді КПРС відзначалася діяльність науково-виробничих об'єднань [3, с. 159], що сприяла скороченню строків розробки і впровадження у виробництво нової техніки в 3—4 рази [8, с. 36].

В республіці ініціаторами створення науково-виробничих об'єднань виступили партійні організації Львівщини. У 1968 р. в організованому виробничо-технічному об'єднанні ім. В. І. Леніна з метою налагодження більш тісного співробітництва науковців і виробничників було створено єдину парторганізацію, яка об'єднувала комуністів головного заводу, декількох підприємств і науково-дослідного інституту. Партійна організація мала розв'язати комплексне завдання і сприяти налагодженню виробництва на науковій основі, удосконаленню системи управління ним, а також прискоренню розробки і застосування досягнень науки. Під керівництвом парткому наукові і технічні служби об'єднання склали комплексні плани поетапного впровадження у виробництво нової техніки і технології. Систематично аналізувалися пропозиції науковців і фахівців по поліпшенню наукової організації виробництва і удосконаленню системи управління ним. При парткомі і первинних парторганізаціях були створені комісії, які контролювали виконання комплексних планів по окремих цехах, дільницях і відділах. Проведена робота дозволила скоротити час від завершення проектних розробок до виготовлення нової техніки з 3—4 до 1,5—2 років, а освоєння її — з 18 до 3—5 місяців [18, 1973, 5 квіт.].

На XXIV з'їзді КПРС відзначалася діяльність інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона АН УРСР [3, с. 64]. Це — велике науково-виробниче об'єднання, до складу якого разом з науковими відділами увійшли конструкторське бюро, експериментальне виробництво і дослідний завод. Партійна організація, адміністрація об'єднання в період його становлення провели велику організаторську роботу: роз'яснювали науковцям, ІТП, робітникам необхідність створення таких об'єднань, здійснювали добір і розстановку необхідного фаху і кваліфікації. Вся ідеологічна, масово-політична і організаторська робота парторганізації

по найшвидшому створенню об'єднання і освоєнню науково-технічних досягнень здійснювалась на основі виконання комплексних і перспективних планів, аналізу матеріалів спеціально створеної комісії парткому, широкого обговорення справ на партійних, профсоюзних, комсомольських і загальновиробничих зборах. Партійна організація стала ініціатором проведення науково-практичних конференцій, на яких не тільки наукові і виробничі, а і такі питання, як авангардна роль комуністів, удосконалення форм і методів партійного керівництва науково-виробничими процесами тощо.

Багатопланова діяльність парторганізації, творча активність науковців і виробників дозволила інституту за роки восьмої п'ятирічки впровадити 318 розробок з економічним ефектом 110 млн. крб. [12, 1972, № 2, с. 26].

Таким чином, інтенсивне створення науково-виробничих і виробничо-технічних об'єднань розпочалося саме в роки восьмої п'ятирічки. Так, в 1971 р. тільки в машинобудівній промисловості УРСР діяло десять науково-виробничих об'єднань, в яких функції головної організації виконували науково-дослідні інститути [12, 1972, № 2, с. 26]. А на початку 1978 р. на Україні існувало вже 20 таких об'єднань, з них п'ять — в системі союзно-республіканських міністерств [14, 1978, 7 лют.]. Всього в республіці на кінець восьмої п'ятирічки налічувалося понад 200 науково-виробничих і виробничо-технічних об'єднань, до складу яких увійшло 1370 промислових підприємств і філіалів. Щороку вони реалізували продукції на 13,5 млрд. крб. [16., 1970, 9 верес.].

Отже, завдяки вмілому використанню партійними організаціями різноманітних форм і методів роботи по зміцненню зв'язків науки з виробництвом в роки восьмої п'ятирічки на підприємствах республіки значно розширилося впровадження науково-технічних досягнень.

Можна з впевненістю сказати, що творча співдружність науки і виробництва, інтенсивний розвиток якої розпочався в 1966—1970 рр., є запорукою успішного виконання грандіозних завдань десятої п'ятирічки, п'ятирічки ефективності і якості.

Список джерел і літератури: 1. *Ленін В. І.* Краше менше та краше. — Повне збір. творів, т. 45, с. 368—383. 2. Матеріали XXIII з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1966. 286 с. 3. Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1971. 360 с. 4. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1976. 288 с. 5. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., Політвидав України, 1977. 60 с. 6. КПСС и современная научно-техническая революция. К., Политиздат Украины, 1974. 455 с. 7. *Артеменко А. П.* Технический прогресс и творчество масс. Харьков, Пропор, 1972. 42 с. 8. *Васильев І. В.* Провідна ланка науково-технічного прогресу. К., Знання, 1973. 47 с. 9. *Мазур І. П.* Партійна організація і соціалістичне змагання. К., Політвидав України, 1973. 72 с. 10. *Качковський М. Н.* Деятелность Коммунистической партии по дальнейшему укреплению творческого содружества работников науки и производства в 1966—1971 гг. Дис. на соиск. учен. степени канд. техн. наук. К., 1975. 220 с. 11. *Гайдуков Л. Ф., Остапущенко О. Т. В. І. Ленін про науково-технічний прогрес та його роль*

у розвитку продуктивних сил соціалістичного суспільства. Український історичний журнал, 1971, № 4, с. 12—18. 12. Коммунист, 1972, № 2, с. 26. 13. Комуніст України, 1970, 1971. 14. Правда, 1978, 7 лют. 15. Труд. 1968. 16. Радянська Україна, 1970, 1971, 1973. 17. Красное знамя, орган Харківського обкому Комуністичної партії України і обласної Ради депутатів трудящих, 1967. 18. Социалистический Донбасс, орган Донецького обкому Комуністичної партії України і обласної Ради депутатів трудящих, 1969, 1970. 19. Центральний державний архів Жовтневої революції УРСР, ф. 3854. 20. Партійний архів Інституту історії партії при ЦК Компартії України, ф. 1. 21. Партійний архів Київського обкому Компартії України, ф. 1, 277. 22. Партійний архів Харківського обкому Компартії України, ф. 2. 23. Партійний архів Донецького обкому Компартії України, ф. 7352, 900. 24. Поточний архів Української ради профспілок. — НТТ машпром, УРП.

Р. В. ГЛАГОЛЬ

**ПРО КЕРІВНУ РОЛЬ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ПІДГОТОВЦІ
КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ В УМОВАХ ВИРОБНИЦТВА
(1966—1970)**

В нашій країні побудовано розвинуте соціалістичне суспільство, досягнення якого закріплені в Конституції СРСР. Відображаючи новий етап у житті радянського народу, вона розширює і гарантує всі основні права громадян, в тому числі і право на освіту, яке забезпечується «здійсненням загальної обов'язкової середньої освіти молоді, широким розвитком професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти на основі зв'язку навчання з життям, з виробництвом...» [6, с. 20]. Це стало можливим, завдяки величезній роботі, яку здійснила партія в минулі роки, зокрема в період восьмої п'ятирічки.

XXIII з'їзд КПРС висунув завдання досягти високих темпів зростання продуктивності праці і рентабельності виробництва на основі підвищення його технічного рівня. У зв'язку з цим підкреслювалося: «... Важливо мати кваліфіковані кадри, здатні використовувати... техніку в повній мірі» [2, с. 41]. Рішення з'їзду зумовили необхідність підвищити загальноосвітній і фаховий рівень робітників, створити умови для оволодіння суміжними професіями.

Висвітлення основних напрямків діяльності парторганізацій України в роки восьмої п'ятирічки по забезпеченню висококваліфікованими робітничими кадрами підприємств республіки і є метою цієї статті*.

* Ця проблема знайшла висвітлення в ряді праць радянських істориків та економістів: Романцов В. О. Робітничий клас Української РСР (1946—1970). К., 1972; Черная В. Г. Деятельность Коммунистической партии Украины по подготовке и воспитанию квалифицированных кадров рабочих (1959—1965). К., 1972; Полурез В. І. Комуністична партія України — організатор трудової активності робітничого класу. К., 1969; Процарук Г. П. Відтворення робочої сили на сучасному етапі комуністичного будівництва. К., 1973; Рудой П. Є. Економічна реформа і використання робочої сили в промисловості. К., 1971, та ін.

В розглядуваний період у зв'язку з завершенням переходу до загальної повної середньої освіти партійні організації розгорнули роботу по забезпеченню умов для навчання виробничників безпосередньо на підприємствах. Так, тільки в 1967 р. на Україні в школах робітничої молоді (ШРМ) навчалось 1,1 млн. чол. [11].

Заслужовує на увагу робота парторганізації Сумського машинобудівного заводу ім. Фрунзе, де постійно функціонувала школа робітничої молоді. Завдяки повсякденній увазі з боку парткому, адміністрації вона мала необхідну учбову базу, оптимальний контингент учнів та кваліфікованих викладачів [13].

Виконуючи постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 10 листопада 1966 р. «Про заходи подальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи» [4, с. 139], обласні партійні організації стали приділяти більше уваги питанням організації навчання в ШРМ і зміцнення їх учбової бази. Так, Жовтневий райком Компартії України м. Харкова вказав деяким партійним і комсомольським організаціям підприємств району на недостатню увагу до навчання робітників і рекомендував накреслити конкретні заходи по усуненню недоліків [14; ф. 20, оп. 39, спр. 1174, арк. 78—80].

Парткоми підприємств міста регулярно заслуховували на засіданнях питання про хід навчання в ШРМ, вживали заходів по залученню до нього молодих робітників, які ще не мали середньої освіти [14, ф. 124, оп. 1, спр. 1130, арк. 142].

Аналогічна робота проводилась на підприємствах Полтавської області. Так, Партком Полтавського заводу газорозрядних ламп накреслив широкий план заходів по роботі з кадрами і протягом п'ятирічки контролював його виконання [16, фр. 8764, оп. 1, од. зб. 364, арк. 5].

Залученню молодих виробничників до навчання сприяло застосування індивідуальних методів роботи. Про це свідчить діяльність парторганізації Кременчуцького заводу шляхових машин, де кількість робітників, які не мали середньої освіти, неухильно зменшувалась. Якщо у 1966 р. їх налічувалося 830 чол., то у 1967 р. — 610, а в 1968 р. — 320 чол. [15, ф. 592, оп. 1, од. зб. 119, арк. 66].

Отже, завдяки піклуванню партійних організацій на підприємствах республіки проводилась велика робота по підвищенню загальноосвітнього рівня робітничої молоді. Тільки за 1966/67 і 1967/68 навчальні роки (н. р.) без відриву від виробництва середню освіту здобуло 600 тис. і восьмирічну — близько 200 тис. чоловік [12]. Зростала мережа ШРМ. У 1970/71 н. р. їх налічувалося 2344 [7, с. 127].

Враховуючи вимоги науково-технічного прогресу, партійні організації настійно шукали більш досконалих форм роботи. Новим в їх діяльності стало пов'язання планів підвищення професійно-технічного рівня виробничників і впровадження передової техніки. Втілювалися в життя ленінські слова: «... треба бути

компетентним, треба повністю і досконало знати всі умови виробництва, треба знати техніку цього виробництва на її сучасній висоті, треба мати певну наукову освіту» [1, с. 207].

Зростала мережа шкіл технічного навчання, традиційними стали конкурси на звання «Кращий за професією», «Кращий молодий робітник заводу». Проводилась робота по заохоченню виробничників до оволодіння суміжними професіями. Так, партком заводу «Кондиціонер» виступив ініціатором масового руху за освоєння суміжних професій, завдяки чому до кінця п'ятирічки кожний третій робітник володів ще однією спеціальністю [14, ф. 25, оп. 41, од. зб. 330, арк. 152]. На харківському заводі «Серп і молот» у 1968 р. таких виробничників налічувалося 670 чол [14, ф. 25, оп. 40, спр. 3, арк. 48].

Партійні організації підприємств виступали ініціаторами соціалістичного змагання за комуністичну працю, проведення техніко-економічних конференцій, зустрічей передовиків виробництва, естафет «Досвід передовиків — всім робітникам» і т. ін. [14, ф. 26, оп. 40, од. зб. 44, арк. 100].

Однак у перші роки п'ятирічки на ряді підприємств України ще значним залишався процент малокваліфікованих робітників. Перед партійними організаціями республіки постало завдання підвищення питомої ваги висококваліфікованих кадрів. Так, пленум Харківського міського партії в 1967 р. звернув увагу на нестачу верстатників високої кваліфікації і рекомендував керівникам підприємств створити спеціальні учбові дільниці з залученням досвідчених майстрів-інструментальників, проводити масові конкурси за звання «Кращий молодий робітник по професії», підвищити стимулювання виробничників, які набували високої кваліфікації верстатника. Комсомольським організаціям було вказано на необхідність посилення популяризації цієї професії серед молоді [14, ф. 69, оп. 40, од. зб. 8, арк. 66].

Підвищення загальноосвітнього і професійного рівня сприяло зростанню трудової активності виробничників, що особливо виявилось у розвитку соціалістичного змагання за виконання рішень січневого (1967 р.) Пленуму ЦК Компартії України «Про підготовку до 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції і встановлення Радянської влади на Україні» [5, с. 872]. Під керівництвом парторганізацій набуло широкого розмаху змагання під девізом «Ювілейному року — ударну працю», масовим став рух за підтримку ініціативи передових колективів — завершити річне завдання п'ятирічки достроково.

У 1969 р. партійні організації підприємств Харкова схвалили почин колективу електромеханічного заводу «За ударний Харківський процент». Зміст почину полягав у тому, щоб завдяки підвищенню кваліфікації збільшити виконання денної норми кожним робітником на 1%. За рахунок такого збільшення завод виготовив у 1969 р. надпланової продукції на 247 тис. крб. Вод-

ночас продуктивність праці зростає на 10,5% замість 6,5% [14, ф. 25, оп. 41, спр. 339, арк. 12].

Зміни, що сталися у змісті праці і функціях робітників під впливом науково-технічного прогресу, вимагали удосконалення їх професійної підготовки в умовах виробництва. У зв'язку з цим партія і уряд прийняли ряд рішень. Так, 22 березня 1968 р. Рада Міністрів СРСР прийняла постанову «Про заходи по поліпшенню підготовки і підвищення кваліфікації робітників безпосередньо на виробництві». Враховуючи положення постанови, парторганізації УРСР розробили організаційні заходи по створенню і розширенню на підприємствах учбово-курсних комбінатів, учбових цехів, кабінетів та майстерень; по підвищенню кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів, особливо інструкторів виробничого навчання для забезпечення високоякісної підготовки робітників. Прикладом успішного втілення цих заходів у життя було створення на Харківському тракторному заводі сучасної учбово-виробничої бази. В учбовому цеху на 300 робочих місць набували професії верстатника щорічно більше тисячі чоловік [14, ф. 26, оп. 40, од. зб. 41, арк. 34].

Партійні організації спрямовували зусилля адміністрації підприємств і громадських організацій на поліпшення якості навчання на підвищення інтересу молодих робітників до оволодіння складними професіями і передовими прийомами праці. Заслугує на увагу досвід парткому Харківського тракторного заводу, який у 1966 р. підтримав почин «Досвід передовиків — усім робітникам» і здійснив велику роботу по його поширенню. Почин підхопили 1639 кадрових робітників, які навчили передовим методам праці 1189 чол., половина з них підвищила внаслідок цього продуктивність праці на 10%. За рік у цехах заводу було проведено 200 показів передових методів праці [14, ф. 26, оп. 40, спр. 41, арк. 34]. Понад 3 тис. тракторобудівників виступили на підприємствах міста з обміном досвіду, завдяки чому у виробництві було впроваджено 142 раціоналізаторські пропозиції, що дало близько 700 тис. крб. річної економії [14, ф. 26, оп. 40, спр. 44, арк. 100].

Міськкоми і райкоми партії турбувалися про поліпшення стилю і методів діяльності партійних комітетів підприємств. Ставилась вимога пов'язувати виховну роботу з успішним виконанням виробничих завдань. Орджонікідзевський райком Харкова у вересні 1968 р. схвалив позитивну діяльність в цьому напрямку парткомів верстатобудівного заводу і заводу «Електротяжмаш», де партгрупи проводили велику роботу по зміцненню трудової дисципліни і підвищенню кваліфікаційного рівня верстатників, що сприяло піднесенню ефективності виробництва і поліпшенню якості продукції [14, ф. 58, оп. 42, од. зб. 389, арк. 51—56].

Таким чином, основною рисою роботи партійних організацій підприємств республіки в досліджуваній період була боротьба за технічний прогрес, тісно пов'язана з підвищенням загально-

теоретичного і професійного рівня робітничих кадрів, поширенням передового досвіду, що сприяло зростанню продуктивності праці. Так, якщо в 1966 р. вона становила 104% у порівнянні з рівнем 1965 р., то в 1970 р. — 128% [8, с. 55].

Величезні плани комуністичного будівництва вимагають подальшого підвищення загальноосвітнього і професійного рівня виробничників, збільшення кількості висококваліфікованих кадрів. Ось чому XXV з'їзд КПРС крім завдання підготувати в десятій п'ятиріччі в системі професійно-технічної освіти близько 11 млн. кваліфікованих робітників висунув вимогу поліпшити підготовку робітників масових професій безпосередньо на виробництві [3, с. 248—249].

Список джерел і літератури: 1. *Ленін В. І.* Повне зібр. тв., т. 40. 2. Матеріали XXIII з'їзду КПРС. К., Політвидав України, 1966. 286 с. 3. Матеріали XXV з'їзду КПРС. К. Політвидав України, 1976. 288 с. 4. КПСС в резолюціях и рішеннях съездов конференцій и пленумов ЦК, т. 9. М., 1972. 5. Компартия Украины в резолюциях и рішеннях съездов, конференцій и пленумов ЦК, т. 2. К., 1977. 6. Конституція (Основний закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., Політвидав України, 1977. 60 с. 7. Народна освіта, наука і культура в Українській РСР. Статистичний збірник. К., 1973. 8. УРСР в цифрах. К., Статистика, 1970. 9. Рабочий класс развитого социалистического общества. М., Мысль, 1974. 10. Известия, 1971, 22 трав. 11. Рабочая газета, 1967, 11 трав. 12. Радянська школа, 1969, № 7. 13. Фрунзенець. Органи адміністрації та парткому Сумського машинобудівного заводу ім. Фрунзе, 1968, 30 серп. 14. Харківський партархів обкому Компартії України, ф. 2, 20, 25, 26, 58, 69, 124. 15. Полтавський партархів обкому Компартії України, ф. 592. 16. Полтавський державний обласний архів, ф. Р-8764.

В. Г. ЛЯШЕНКО

МАСОВО-ПОЛІТИЧНА РОБОТА ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ ПО ПОЛІПШЕННЮ ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ І ПОСИЛЕННЮ РЕЖИМУ ЕКОНОМІЇ (1971—1975)

Курс на підвищення ефективності промислового виробництва — найважливіша складова частина економічної політики КПРС. У Постанові ЦК КПРС «Про 60-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції» підкреслюється, що динамічний і пропорційний розвиток виробництва, піднесення його ефективності, всемірне поліпшення якості роботи і швидке зростання продуктивності праці є вірним шляхом зміцнення могутності нашої Батьківщини [4, с. 10].

Вивчення і узагальнення досвіду роботи партійних організацій по втіленню в життя економічної політики партії має велике теоретичне і практичне значення. За останні роки історико-партійна література поповнювалася працями, в яких на великому фактичному матеріалі досліджуються форми і методи діяльності партійних організацій України в промисловості, розглядаються шляхи підвищення ефективності виробництва і продуктивності праці, поліпшення керівництва соціалістичним змаганням [5, 9, 12, 13]. Однак питання масово-політичної роботи партор-